

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Jezuitské školství: Vliv Tovaryšstva Ježíšova na rozvoj vědy a školství
v Českých zemích**

Jan Košík

**Bakalářská práce
2011**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jan KOŠÍK**
Osobní číslo: **H08570**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Jezuitské školství: Vliv Tovaryšstva Ježíšova na rozvoj vědy a školství v Českých zemích**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod 2. Vlastní práce a. Stav školství (církvního a jiného) v době existence řádu. b. Stav jezuitského školství a jejich škol. c. Rozdíly mezi těmito systémy nebo jiné odlišnosti odlišující jezuitské školy od ostatních. d. Vztah mezi rozvojem jezuitské vzdělanosti a jejich školstvím. e. Celkový pohled na jezuitskou vzdělanost a její dopady na společnost. 3. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- 1.ČORNEJOVÁ, Ivana. Tovaryšstvo Ježíšovo : jezuité v Čechách. 2. vyd. Praha : Hart, 2002. 264 s. ISBN 80-86529-30-4.
- 2.FŮLÖP-MILLER, René. Moc a tajemství jezuitů : kulturní a duchovní dějiny. Vladimír Čadský. 3. vyd. Praha : Rybka, 2006. 654 s. ISBN 80-86182-98-3.
- 3.BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5
- 4.KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. Praha : Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4
- 5.ČORNEJOVÁ, I.: Jezuitské školství a J. A. Komenský. In: Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému. Praha 1991.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Miloslav Průka, Ph.D.
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. 3. 2011

Jan Košík

Chtěl bych poděkovat Vandě Vaníčkové za pečlivou korekturu této práce, jedině, na co jsem já sám nestačil. Dále bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce, Mgr. Miloslavu Průkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, bez kterých bych tuto práci psal daleko obtížněji.

ANOTACE

Práce se zabývá Tovaryštvem Ježíšovým a jeho působením v Českých zemích se zaměřením na školství a vzdělanost v období od příchodu řádu v roce 1556 po jeho zrušení v roce 1773. Pro srovnání zmiňuje také protestantské a piaristické školství z tohoto období.

KLÍČOVÁ SLOVA

Tovaryšstvo Ježíšovo, školství, Karlova Universita, Klementinum, piaristé

TITLE

Jesuit Education System: Influence of Society of Jesus on Development of Science and Education System in Bohemia.

ANNOTATION

The thesis deals with Society of Jesus and its functioning in Bohemia with focus on education system and culture in period since the order's arrival in 1556 to its disestablishment in 1773. For comparison the work mentions also protestant and piaristic education system from said period.

KEYWORDS

Society of Jesus, education system, Charles University, Clementinum, Piarists

OBSAH

Úvodní slovo	10
1. Societas Iesu.....	11
1.1 Ignác z Loyoly a založení řádu.....	11
1.2 Stručný nástin historie řádu s přihlédnutím k zemím Koruny České.....	13
1.2.1 Evropa a svět.....	13
1.2.2 Petr Canisius	14
1.2.3 Tovaryšstvo Ježíšovo v Českých zemích	15
1.2.4 Generál Frantz Retz	16
1.3. Fungování řádu.....	17
1.3.1. Hlavní dokumenty	19
1.3.2. Struktura řádu	21
1.3.2.1. Teritoriální členění Tovaryšstva Ježíšova.....	21
1.3.2.2. Správní orgány Tovaryšstva Ježíšova.....	21
1.3.2.3. Hierarchie a funkce členů řádu	22
1.3.2.4. Hierarchie řádových domů.....	24
1.3.3. Misijní činnost	24
2. Jezuitské školství a vzdělanost v Českých zemích	26
2.1. Obecné poznatky o jezuitském školství	26
2.2. Historická fakta o působení Tovaryšstva ve školské sféře v Českých zemích.....	29
2.3. Nižší jezuitské školství.....	31
2.4. Vyšší jezuitské školství	35
2.4.1. Akademie v Olomouci.....	36
2.4.2. Klementinská akademie do roku 1620	37
2.4.3. Klementinum a Karolinum po roce 1620	37
2.4.4. Výuka na jezuitské akademii	39
2.4. Osobnosti z řad Tovaryšstva Ježíšova České provincie	41
3. Ostatní školství, které nebylo v rukou Tovaryšstva.....	44
3.1. Církevní a městské školy.....	44
3.2. Protestantské českobratrské školství	45

3.3. Piaristické školství.....	46
3.3.1. O řádu	46
3.3.2. Historie piaristů	47
3.3.3. Školství	48
3.4. Universita Karlova – Pražská universita.....	51
4. Srovnání jezuitského a ostatního školství	56
5. Přínos jezuitského školství a jezuitské vzdělanosti.....	58
Slovo závěrem.....	60
Použitá literatura	61

ÚVODNÍ SLOVO

Jezuité, Tovaryšstvo Ježíšovo. Pro naprostou většinu Čechů jeden z tmářských, protestantskou vzdělanost a české národní povědomí likvidující organizace. Za tento negativní obraz vděčí především Aloisi Jiráskovi a jeho prozaickému dílu *Temno*, socialistickému režimu, který terorizoval náš stát téměř padesát let minulého století, ale i všem dalším, nekatolíkům i katolíkům, kteří v době největšího rozmachu proti řádu brojili a očerňovali jej. Tento kontroverzní obraz byl jedním z důvodů, proč jsem si zvolil toto téma. Dalším byla má touha vnést trochu světla do temnoty povědomí o tom, jak v baroku vypadalo školství, a to jak sám sobě tak i těm, kteří budou tuto práci číst.

Nejprve jsem měl v úmyslu vytvořit komparativní studii mezi obrazem jezuitského školství v letech 1556-1773 a školství nejezuitského, ale v průběhu studia jsem seznal, že bych se pokoušel srovnávat nesrovnatelné, neboť v průběhu věků se buď jednotlivé proudy nepotkávaly, nebo se setkaly na velice krátkou dobu nebo existoval jen jeden z nich. Výsledkem je tedy studie, která se snaží přiblížit situaci ve školství v pohnutém 16. a 17. století.

1. SOCIETAS IESU

Katolický řád Societas Iesu, česky nazývaný Tovaryšstvo Ježíšovo, patří k nejvýznamnějším církevním řádům, které kdy měly možnost ovlivňovat historii. V době svého vzniku se jednalo o řád s novou koncepcí, řád, který místo života v odloučení od společnosti zvolil přístup opačný: život ve středu společenského dění, v neustálém kontaktu s lidmi. Ať už pastorační činností, pedagogickým působením nebo misemi v nekatolické Evropě a v nekřesťanském světě. Prakticky neexistuje místo, kam by nevstoupila noha jezuitova a nezanechala po sobě větší či menší stopu.

1.1. Ignác z Loyoly a založení řádu

1491-1556

Osud tohoto svatého je s Tovaryšstvem svázán tak pevně, že vykládat ranou historii řádu znamená vykládat jeho vlastní historii.

Narodil se v roce 1491 do staré a mocné rodiny Loyolů spojené s nejvyššími dvorskými kruhy ve Španělsku, v jejich rodovém sídle v Azpeitii. Jeho rodiče se jmenovali Beltrán Ibáñez de Oñaz y Loyola a Marina původem Sánchezové de Licona. Pokřtěn byl jménem Iñigo López de Loyola a jméno Ignác přijal až v dospělosti.¹

V mládí se mu dostalo tradičního vzdělání mladého šlechtice, ke kterému mu měl pomoci pobyt v rodině kastilského hodnostáře Juana Velásqueze de Cuéllar². Vzdělání bylo zaměřeno na nevojenský úřad správce. V tomto věku vyznával mladý Iñigo ideály rytířství, ač se již jednalo pouze o relikvy starších dob³.

Jako člen osobní stráže vévody z Nájery a navarrského místokrále Antonia Manrique de Lara se účastnil obrany pevnosti Pamplona před Francouzi a dne 21. 5. 1521 utřžil vážné zranění, které mu zanechalo trvalé následky a zabránilo mu tak pokračovat ve vojenské kariéře. V průběhu následné rekonvalescence se věnoval četbě, díky níž se jeho život od základů změnil:⁴

---

¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 9

² KIECHLE, Stefan. Ignác z Loyoly : jeho postava ve své době. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 57-69. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 59

³ Tamtéž, str. 66

⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 10

“... Loyola se později vyznal, že zatímco četba rytířských dobrodružství mu jitrila mysl, knihy o svatých mu přinášely klid duše a už tehdy „pocítil touhu vykonat velké věci ve službách Božích“.⁵

Po svém uzdravení jako kajcíník putoval do kláštera Montserrat. V blízkém městečku Manresy se usadil a věnoval se meditacím, četbě a pokání a dostalo se mu také několika vidění. Zde sepsal první náčrt svých *Duchovních cvičení*.

Z té doby pochází jeho rozhodnutí vydat se do Svaté země, kam se přes Řím a Benátky roku 1523 dostává. Nicméně díky nepřízni osudu a místního provinciála františkánů musí opustit svůj druhý životní cíl, to jest ve Svaté zemi zůstat.⁶

Jako další životní poslání si vybírá kněžskou dráhu, avšak uvědomuje si své zoufale nedostatečné vzdělání a tak se ve více jak třiceti letech rozhoduje studovat. Nejprve navštívuje studium generale na universitě v Barceloně, následuje artistická fakulta v Alcalá de Henares a universita v Salamance. Ze Španělska se přesouvá do Francie, aby studoval v Paříži – nejprve kolej v Montaigu a později v koleji sv. Barbory v Rue Valette. Zdejší studium pro něj mělo stěžejní význam, neboť zde získal v roce 1534 titul magistra filosofie a zároveň potkal ty, kdož později vytvořili první jádro budoucího Tovaryšstva Ježíšova. Se svými druhy zahořel touhou znovu cestovat do Svaté země, ovšem politická situace jim nepřála, a tak se rozhodli dát do papežských služeb. V průběhu cesty dosáhli v Benátkách v roce 1536 kněžského svěcení.⁷

Celé své universitní působení se snažil prezentovat svá duchovní cvičení a spiritualitu, z čehož vyplynulo celkem devět konfliktů s inkvizicí (několikrát si pobyl v inkvizičním vězení). Toto bylo jedním z impulzů pro vytvoření pevnější organizace, kterou nazval *Compañía de Jesús*. Společenství obhájil před papežem Pavlem III., kterého získal na svou stranu a který roku 1539 společenství potvrdil nejprve ústně a následně bulou *Regimini militantis Ecclesiae* 27. 9. 1540 stvrdil oficiálně.⁸

Následujícího roku 1541, byl svými druhy přesvědčen, aby se ujal vedení Tovaryšstva jako generál řádu (*praepositus generalis*).⁹

---

⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 10

⁶ Tamtéž, str. 14

⁷ Tamtéž, str. 15-18

⁸ KIECHLE, Stefan. Ignác z Loyoly : jeho postava ve své době. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 57-69. ISBN 978-80-246-1755-8. str.62 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 19

⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 19

Pokud bychom měli charakterizovat osobnost tohoto muže středověku a zároveň muže začínajícího novověku,¹⁰ asi bychom se neobešli bez poukázání na jeho nejvýraznější psychickou charakteristiku, tj. jeho pevnou vůli a silnou osobní ctižádost. Zároveň mu byla vlastní pracovitost, píle a pokora. Na své okolí působil jako charismatická osobnost bez okázalejších vnějších gest, dokázal lidem naslouchat a brát si z jejich názorů a mínění poučení. V průběhu života, kdy po svém obrácení vyznával krédo *Omnia ad maiorem Dei gloriam* (Vše pro větší slávu Boží), dokázal vytvořit precizní koncepci řádu, která ve své době neměla obdoby. Ignác z Loyoly, který zemřel nedlouho po založení pražské koleje u svatého Klimenta 31. 7. 1556, byl blahoslaven v roce 1609 a svatořečen roku 1622.¹¹

1.2. Stručný nástin historie řádu s přihlédnutím k zemím Koruny české

1.2.1. Evropa a svět

V předcházející kapitole jsem se zabýval prvopočátky Tovaryšstva, které jsou spojeny s osobou jeho zakladatele. Jak jsem již uvedl, 27. 9. 1540 byl řád papežskou bulou Pavla III. *Regimini militatis Ecclesiae* schválen.

Prvním sídlem Societas byl Řím, kde bylo založeno Collegium Romanum, které sloužilo jako centrum jezuitského školství, kde se zkoušely nejvhodnější vyučovací metody, formovaly se studijní plány a testovaly učebnice, které pak byly ve světě používány. Sem byli posíláni nejlepší žáci z ostatních zemí, aby tu dokončili svá studia.¹²

Řád úspěšně expandoval po Evropě, nově objevovaných kontinentech a zemích světa jako je Indie, Čína, Japonsko a Jižní Amerika až do první poloviny 18. století, kdy se s nastupujícím osvícenstvím začíná projevat stagnace řádu. Je to také doba, kdy v Evropě výrazně vzrůstá antijesuitismus.¹³

Dne 21. 7. 1773 papež Kliment XIV. svým breve *Dominus ac redemptor noster* na nátlak panovníků ruší jezuitský řád. Ten byl obnoven roku 1814, avšak:¹⁴

---

¹⁰ KIECHLE, Stefan. Ignác z Loyoly : jeho postava ve své době. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 57-69. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 66-67

¹¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 19-22

¹² ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 26 a FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3. str. 492

¹³ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 202-234

¹⁴ Tamtéž, str. 207 a 214

„Nové Tovaryšstvo se soustředilo více na misijní práci, exercie a katechezi. V moderní době nedosáhlo nikdy vlivu a moci, které získalo v časech rozmachu starého řádu, před rokem 1773.“¹⁵

1.2.2. Petr Canisius 1521-1597

Pro příchod Tovaryšstva do zemí Koruny české byl velmi významným Petr Canisius (Kanis), rodák z Nijmegenu z vévodství Geldry, které se později stalo součástí Nizozemí.¹⁶

Jeho velice bohatá kariéra začala studiem na universitě v Kolíně nad Rýnem, kterou dokončil jako Magister Artium septem liberalium. V roce 1543 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova a svou první zkušenost se zakládáním koleje získal o pět let později, roku 1548, na Mesině na Sicílii. Následně byl vyslán na university v Ingolstadt a ve Vídni, kde se v letech 1549-1556 podílí na jejich revitalizaci. Právě ve Vídni sepisuje svoje nejdůležitější a nejvydávanější dílo, katechismus *Summa doctrinae christianae* a jeho jednodušší verzi určenou studentům a školní mládeži, *Parvus catechismus catholicorum*.¹⁷

V letech 1555-1556 navštívil mnohokrát Prahu a připravil tak půdu pro založení koleje, aby 21. 4. 1556 přivítal dvanáct jezuitů, kteří sem byli vysláni tento náročný úkol splnit.¹⁸

V červnu 1556 je jmenován provinciálem Provincia Germaniae Superioris a v roce 1562 se účastní jako papežský teolog tridentského koncilu. V tom samém roce otvírá kolej v Innsbrucku. Poslední kolejí, jež otvíral, byla ve švýcarském Fribourgu roku 1580, kde také strávil svá poslední léta a zemřel. Blahoslaven byl v roce 1869 a roku 1925 svatořečen.¹⁹

---

¹⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 215

¹⁶ BEGHEYN, Paul. Petr Canisius: mystik a manažer – otec zakladatel Svatoklimentské koleje v Praze. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 193-205. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 194

¹⁷ Tamtéž, str. 197-201

¹⁸ Tamtéž, str. 202

¹⁹ BRAUNSBERGER, Otto. Blessed Peter Canisius. *The Catholic Encyclopedia* [online]. 1911/2011, 11, [cit. 2011-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.newadvent.org/cathen/11756c.htm>>.

1.2.3. Tovaryšstvo Ježíšovo v Českých zemích

Jezuité oficiálně přicházejí do Českých zemí 21. 4. 1556 na pozvání české katolické šlechty a císaře Ferdinanda I. Je jim svěřen svatoklimentský areál v Praze na Starém Městě.

Situace v Českých zemích byla v té době z hlediska katolické církve, co se týče Čech, více než zoufalá. Na Moravě byla situace poněkud lepší. I tak bylo ale naše území pro Tovaryšstvo daleko příznivější (díky rozporům mezi nekatolíky) než Německé země. Na přelomu 16. a 17. století v Českých zemích tvořili nekatolíci 85-90 % veškerého dospělého obyvatelstva.²⁰

V době stavovského povstání (v roce 1618) byli z Čech vyhnáni a koncem roku 1620 se navrátili zpět. Do Klementina se oficiálně vrátili 22. 11. 1620.

Po svém návratu se aktivně podílejí na rekatolizaci, která vychází z návrhů arcibiskupa Jana Lohelia a jezuity Lamormaina (nejefektivnějším způsobem rekatolizace je misijní působení a především obnova katolického školství).²¹ Po roce 1680, kdy byla dokončena rekonstrukce farní správy byla jezuitům předána Karlova Universita. Při farách existovaly školy nabízející elementární výuku (venkovské farní školy, nižší třídy městských škol), kde měl v rámci jejich vyučování významné místo katolický katechismus dle Canisia a hudební výchova ve formě duchovního zpěvu. V té době byla většina katolických škol v rukou jezuitů.²²

V období rekatolizace fungovaly v Českých zemích takzvané reformační komise, které měly za úkol mapovat náboženské rozvrstvení v jednotlivých krajích a zjednávat nápravu, často s vojenskou pomocí. Jezuité, zastánci mírové metody, jejich součástí nikdy nebyli.²³

Jedinou možností, která nekatolickému obyvatelstvu zbývala, pokud nechtěli konvertovat ke katolictví, byla emigrace, která nebyla ve většině případů úspěšná a lid se musel vrátit zpět.

---

²⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 28

²¹ Tamtéž, str. 97

²² ČORNEJOVÁ, Ivana. *Pobělohorská rekatolizace v Českých zemích : Pokus o zasazení fenoménu do středoevropských souvislostí*. In ČORNEJOVÁ, Ivana. *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha : Scriptorium, 2003. s. 14-24. ISBN 80-86197-49-2. strana 19-22

²³ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 102

V roce 1623 vzniká na příkaz generála řádu Mutia Vitellesciho samostatná Česká provincie a prvním českým provinciálem je páter Rumer.²⁴

O dva roky později v roce 1625 je na Malé Straně založen profesní dům, ze kterého byli také vysíláni jezuité na zámožské misie. U něj vzniká navzdory všem zvyklostem úspěšné gymnázium.²⁵

Ve dvacátých letech se rozhořel ostrý a téměř 30 let trvající spor o moc nad vysokým školstvím mezi Tovaryšstvem a zbytkem katolického kléru, především arcibiskupem Harrachem. Spor byl urovnán v roce 1654 Unijním dekretem.²⁶

Počátkem 18. století byla dokončena síť řádových domů.

V roce 1755 byla v reakci na nové teritoriální uspořádání v Evropě vytvořena Slezská provincie, což pro Českou provincii znamenalo ztrátu většiny slezských domů, včetně Kladska kromě Opavy a Těšína, a také ztrátu Vratislavské university a teologických studií v Nise.²⁷

Po zrušení řádu roku 1773 našli bývalí jezuité uplatnění jako zpovědníci, kazatelé, učitelé na normálních a hlavních školách, jako domácí kaplani, duchovní prefektů Alumnů seminářů, úředníci na konzistoři a úřední písaři. Kdo již nebyl ze zdravotních důvodů (nemoci, stáří) schopen docházet do zaměstnání, dostával poměrně štedrou penzi.²⁸

1.2.4. Generál Frantz Retz 1673-1750

Jediný generální představitel řádu původem z České provincie, Frantz (František) Retz se narodil do středostavovské rodiny v Praze na Malé Straně. Během svého působení v Tovaryšstvu se zpočátku věnoval misijní činnosti v německých krajích Čech, poté působil jako velice schopný učitel na učilišti v Olomouci.²⁹

Jeho kariéra začala stoupat roku 1712, kdy se stal sekretářem představeného asistence Germania, 1718 získal úřad provinciála České provincie, od roku 1722 fungoval jako rektor koleje Sv. Klimenta, kdy bylo otevřeno matematické muzeum a

²⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 111 a BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 59

²⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 114

²⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 59

²⁷ Tamtéž, str. 59

²⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 211-212

²⁹ SVATOŠ, Martin. P.Franz Retz v České provincii Tovaryšstva Ježíšova. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 225-245. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 226 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 199

byla dokončena stavba astronomické věže. O rok později (1723) zastával post viceprovinciála České provincie, ale protože nebyl obsazen post provinciála, tak Retz fakticky řídil celou provincii. V roce 1725 byl jmenován asistentem Germanie a o pět let později v roce 1730 byl zvolen generálním představitelem řádu. V roce 1750 v Římě umírá.³⁰

1.3. Fungování řádu

Jezuité jsou výhradně mužským řádem řeholních kleriků, kteří skládali jak tradiční sliby (čistota, chudoba, pokora) tak i zvláštní slib Svatému otci. Nejen ve svém kostele museli denně naplňovat své kněžské poslání, kázání a zpovídání. Místo společných modliteb byl kladen důraz na osobní zbožnost. Dvakrát za život měli předepsány třicetidenní duchovní exercie a jednou v průběhu roku osmidenní duchovní exercie, vše individuálně.³¹

Jezuité nesměli usilovat o místo mimo řád, dokonce i farské úřady zastávali jen z nezbytnosti.

Pro členy Tovaryšstva byl důležitý princip takřka slepé poslušnosti, která měla tři stupně: poslušnost příkázání, nařízení a na znamení nadřízeného. Zvláštností oproti jiným řádům byla také poslušnost římskému papeži. Nadřízení měli oplývat křesťanskou moudrostí a darem rozhodnosti, obzvláště pečlivě museli zvažovat žádosti o uplatnění v zámořských misiích, což znamenalo, že nadřízení museli být také dobrými psychology. Mnoho z nich žádalo opakovaně, ale stále marně. Museli také dbát na to, aby každý vykonával to, co umí nejlépe.³²

„Vždyť představeného třeba ne proto, že je velmi moudrý, ani proto, že je velmi hodný, ani proto, že velmi vyniká v jakýchkoliv jiných darech od Boha, nýbrž proto, že je na jeho místě a má od něho pravomoc...”³³

Jedním ze základů jejich morálky bylo Aristotelovo dílo Etika Nikomachova.³⁴

---

³⁰ SVATOŠ, Martin. P.Franz Retz v České provincii Tovaryšstva Ježíšova. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 225-245. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 229-232

³¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 24 a 168

³² Tamtéž, str. 39,53

³³ *List o poslušnosti – Ignác z Loyoly* in ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 39

³⁴ FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3. str. 200

Tovaryšstvo Ježíšovo je zaměřeno na tři oblasti činnosti. První a nejdůležitější je konkrétní misijní práce. Missio, jesuitovo poslání, znamená, že může být, pokud bude zapotřebí, poslán na jakékoli z míst na světě.³⁵

Druhou oblastí, na kterou se řád specializuje, je pastorační, katechetická a liturgická práce. Jezuité sloužili mše v latinském jazyce, kázali pak v jazycích národních. Vyznávali sedm svátostí dle tridentského koncilu (křest, biřmování, zpověď, kněžské svěcení, svátost manželství a svátost posledního pomazání). V případě zpovědi se jezuité dostávají jak do konfliktu s protestanty, kteří zpověď neuznávají, tak s ostatními katolickými řády, které byly vůči laickým kajícím mnohem přísnější. (Jezuité byli ve srovnání s praxí s laickými věřícími – vůči členům svého řádu – daleko přísnější.) S jinověrci mnoho slitování neměli.³⁶

Oblastí třetí, z hlediska záměru této práce nejdůležitější, je školské a pedagogické působení. Úkol jezuitů asi nejlépe vystihne tento citát:

„... vychovat moderní typ člověka, u něhož by se spojovala víra v dogmata s touhou po rozumovém poznání, mravnost požadovaná náboženstvím s tendencí nové doby ke světovosti, v němž by byla ve shodě bohatost obrazů světa křesťanských představ se smyslem pro estetické vychutnání krásy, jak ho probudil humanismus a renesance.“³⁷

Zaměření na mládež je zcela logické, neboť se jedná o nejsnáze ovlivnitelnou skupinu obyvatel, která formuje budoucí podobu národa. Dalším důvodem je upadající katolické školství, které bylo dobrým cílem pro kritiku vzdělavců (a nejen ono, kritizovali celou katolickou církev) z protestantských škol vzdělávajících v humanisticko-evangelickém duchu.³⁸

Každý příslušník řádu musel minimálně dvakrát během svého života učit.³⁹ I když z řádu nevzešel žádný učitel z povolání, mnozí jedinci se výchově a vzdělávání určitým způsobem věnovali po celý život.⁴⁰

Postoj jezuitů k lékařství byl poměrně amatérský. Dle buly papeže Řehoře XIII. z roku 1576 se jezuité mohli věnovat medicíně, ne chirurgii. Avšak jejich medicína byla spíše medicínou zázračnou, kdy nemocnému měla pomoci modlitba, svatý obrázek atp.,

³⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 41

³⁶ Tamtéž, str. 41

³⁷ FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3. str. 490

³⁸ Tamtéž, str. 491

³⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 63

⁴⁰ Tamtéž, str. 68

což je typické pro středověkou medicínu, kde byl podíl víry minimálně 50%. Zároveň také kombinovali misijní poslání se snahou léčit. Tato jezuitská medicína neměla s medicínou z akademických kruhů lékařské fakulty mnoho společného.⁴¹

1.3.1. Hlavní dokumenty

V první řadě je důležité uvést jednu myšlenku týkající se všech Ignácových nařízení: ať se zdají býti jakkoli morálně problematickými, musíme je vždy chápat v kontextu jeho díla, doby vzniku, společnosti a hlavně víry. Naprosto nevhodné je vytrhávání z kontextu a následné kritizování, což se zdá býti oblíbenou praxí oponentů Tovaryšstva.⁴²

Prvním dokumentem je základní osnova *Formulae Instituti* (zkracováno na Institutum) z roku 1539 uplatněná již při zmíněném schvalování řádu Pavlem III. V tomto textu jsou v pěti kapitolách uvedeny hlavní cíle a povinnosti řádu (slib chudoby a poslušnosti, zvláštní poslušnost vůči papeži, misijní poslání). Dokument byl schvalován nadvakrát; 27. 9. 1540 bulou Regimini militantis Ecclesiae a byl nazván *Formula prima Instituti*, s omezením na 60 členů; a 21.7.1550 bulou Expositio debitorum jako *Formula secunda Instituti*, tentokrát bez omezení.⁴³

Druhým stěžejním dokumentem nabízejícím spirituální východisko jsou Ignácova *Duchovní cvičení*. Vycházejí z podoby španělské kristocentrické zbožnosti 16. století (kolem Spasitele, kterého v Bibli hledá jako postavu, s níž se v těchto cvičeních snaží setkat, kde není v předmětu jeho zájmu jeho slovo ale On sám, nakonec sv. Ignác vystavěl celý svůj řád). Spiritualita, která je mystikou činu, služby, cesty a vlídnosti vůči světu se projevuje i v Konstitucích, o kterých bude řeč později. Jde o theocentrickou i humanistickou spiritualitu zahrnující nauku o predestinaci. Jde o hledání vlastního, Bohem určeného osobního určení, jehož nalezení a vykonávání vede ke spáse, ke kterému cvičící využívá své přirozené schopnosti a smysly. Sv. Ignác také navrhuje každodenní dlouhé a vysilující modlitby, které dle něj nejsou důkazem zbožnosti.⁴⁴

⁴¹ ČERNÝ, Karel. Jezuité a medicína. In ČORNEJOVÁ, Ivana. *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha : Scriptorium, 2003. s. 170-179. ISBN 80-86197-49-2 str.170, 171 a 179

⁴² ENDEAN, Philip. Ignatius, Authority and Conflict. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 71-78. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 72,75,77-78

⁴³ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 23 a BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 17

⁴⁴ KIECHLE, Stefan. Ignác z Loyoly : jeho postava ve své době. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 57-69. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 64,65,68; ROTSAERT, Mark. Duchovní cvičení : základ ignaciánské spirituality. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 47-55. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 55; FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3. str. 15 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 37-38

Nejdůležitějším řádovým předpisem, komplexem ustanovení týkajících se všech oblastí života komunity, jsou *Constitutiones et declarationes generalis Societatis Iesu*, na kterých sv. Ignác pracoval od roku 1540 až do své smrti v roce 1556. Základní text byl vyhotoven v roce 1552. Konstituce byly definitivně schváleny generální kongregací roku 1558 v Ignácově původní verzi přeložené do latiny a doplněné vysvětlivkami. Ve schválené verzi Pavlem IV., která byla doplněna předmluvou Petra Ribadeneiry, byly konstituce vydány 1559.⁴⁵

Konstituce se dělí na dva celky. Prvním z nich jsou Examen s vysvětlivkami, které pojednávají o požadavcích na uchazeče pro vstup do řádu a obsahují vzorový text pohovoru se zájemci. Druhou částí jsou samotné Konstituce s vysvětlivkami. Kapitoly 1-3 se týkají probace, kapitola 4 vzdělávání (jedná se o první formulaci zásad jezuitského vzdělávacího systému), kapitoly 5-7 pojednávají o výběru, závazcích a poslání členů řádu na jednotlivých úrovních, v kapitole 9 jsou rozebrány pravomoci generálního představeného a v kapitole 10 jsou vypsány zásady pro členy přispívající k dobrému jménu Tovaryšstva Ježíšova. Dále obsahují veškerá další závazná nařízení, jako jsou *Regulae communes* (Všeobecná pravidla) a *Regulae de modestia* (Pravidla o skromnosti) od sv. Ignáce a také výnosy generálních kongregací (*acta congregationum generalium*). Toto vše je shromážděno pod názvem *Institutum Societatis Iesu* (příkladem může být pražské dvousvazkové vydání z roku 1705). Pro každodenní potřebu pořídil J. Láinez výtah nazvaný *Summarium earum Constitutionum*.⁴⁶

Posledními důležitými dokumenty spíše regionálního charakteru jsou konsvetudiáře (*Consuetudines*) jejichž kodifikace byla dokončena v polovině 17. století. Jedná se o soubor norem upravujících běžný každodenní život řádových komunit, které se dotýkají místně specifických záležitostí, které byly původně ponechány na jednotlivých řádových domech. Byly vytvářeny na výzvu generalátu a zároveň jím byly schvalovány. Obvykle měly tři části: Ordo domesticus/domus, která pojednávala o vnitřním životu řádové komunity, Consuetudines Templi zabývající se pastorační činností a konečně Consuetudines Scholarum/Scholasticae. Toto se občas ani neobjevovalo, a pokud ano tak hlavním obsahem byly pokyny ohledně časového rozvrhu jednotlivých činností (jako je vymezení školních prázdnin) a specifikace

---

⁴⁵ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 17-19 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 23

⁴⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 18

náboženských povinností studentů. Většina z *Consuetudines* se zabývala pouze řadovými gymnázii, jen v *Consuetudines Prouvinciae Boemiae* se nachází kapitola o chodu university. V návaznosti na konsvetudiáře vznikaly tzv. domácí řády jednotlivých kolejí, jako například *Consuetudines collegii Pragensis ad S. Clementem* (ten obsahoval dvě části, z nichž se první zabývala veškerou činností koleje ve svátečních a významných dnech a druhá pojednávala o souhrnných pravidlech pro chod koleje).⁴⁷

1.3.2. Struktura řádu

Vnitřní uspořádání řádu bylo podobné pevné vojenské organizaci (v době vzniku řádu byla organizace lepší než ve většině soudobých armád).

Jezuita mohl složit v průběhu svého života celkem čtyři sliby (chudoba, čistota, poslušnost a slib poslušnosti papeži). První tři byly skládány po ukončení noviciátu, byly doživotní a mohli je skládat kněží i laičtí bratři. V období terciátu jezuita sliby opakuje a pokud chce mít přístup k nejvyšším řadovým hodnostem tak také skládá slib zvláště poslušnosti papeži.⁴⁸

Řádové domy musely posílat každým rokem na generalát výroční zprávy.

1.3.2.1. Teritoriální členění Tovaryšstva Ježíšova

Nejvyšším správním celkem byla asistence (*assistentia*), v jejím čele stál asistent (*assistantes*), který fungoval jako poradce generála, z čehož plyne, že šlo o jednu z nejvyšších funkcí v řádu. Asistent však neměl výkonnou moc.⁴⁹

Asistence se dělily na provincie, v čele každé z nich byl otec provinciál (*praepositus provincialis*). Na Starém kontinentě odpovídaly provincie teritoriálnímu a správnímu rozdělení území. Zřizovat, dělit a rušit provincie je v pravomoci generála řádu.⁵⁰

1.3.2.2. Správní orgány Tovaryšstva Ježíšova

Nejvyšším zákonodárným orgánem Tovaryšstva je generální kongregace (*congregatio generalis*), do jejíž pravomoci náleží volba a odvolání generála (což se do

⁴⁷ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 17,22-24,45

⁴⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 53

⁴⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 13

⁵⁰ Tamtéž, str. 12

roku 1773 nestalo) a jiné záležitosti, které nejsou v pravomoci generála. V kongregaci zasedají zástupci z každé provincie. Zasedání je automaticky svoláváno po smrti generála. Druhou možností je svolání na popud generálního představeného a třetí možností je svolání z rozhodnutí většiny asistentů a místních vrchních představených.⁵¹

Druhým typem kongregací je prokurátní kongregace (congregatio procuratorum), která funguje jako poradní orgán, schází se jednou za tři roky a jejími členy jsou generál, asistenti a dva zástupci z každé provincie.⁵²

Třetí je provinciální kongregace (congregatio provincialis), jejímiž členy jsou představení řádových domů. Tato kongregace volí zástupce do prokurátní kongregace. Důvodem jejího vzniku bylo zmenšení objemu práce generála, neboť všechny návrhy se mu posílaly. Na provinciální kongregaci přenesl část svých pravomocí. Schází se jednou za tři roky.⁵³

1.3.2.3. Hierarchie a funkce členů řádu

Nejnižší v řádové hierarchii stáli novicové (novitii), kteří do řádu nejčastěji vstupovali ovlivněni svými učiteli z jezuitských škol. Pobývali v noviciátu, který se v Českých zemích nacházel v Brně. Dvouletý noviciát, kterému předcházely examen generale, začínal desetidenním seznámením s pravidly řádu, kdy v domě pobýval jako host, poté absolvoval krátké exercie, generální zpověď a až poté mohl obléci řádový oděv. Novice vedl novicmistr (magister/instructor novitiorum). Vstup do řádu znamenal, že se jedinec zříká své rodiny, avšak bylo mu povoleno ponechat si rodové i křestní jméno.⁵⁴

Po složení šesti zkoušek a jednoduchých slibů se z noviců stali scholastici, kteří pokračovali v přerušném studiu. Bylo-li třeba, opakovali rok rétoriky. Studovali tři ročníky na filosofické fakultě, zopakovali si jednoduché sliby a stali se z nich scholastici approbati. Nejčastěji byli nazýváni magistři nebo professores díky jedno až čtyřletému vyučování v nižších, méně často ve vyšších třídách gymnázia. Po složení

---

⁵¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 54 a BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 14

⁵² ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 54

⁵³ Tamtéž, str. 54

⁵⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 51-52 a BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 9

dalších slibů v terciátech, kde na ně dohlížel instructor patrum tertiae probationis, se z nich stali patres trium votorum, kteří měli mít přístup k nižším řádovým funkcím.⁵⁵

Nejvyšší třídu tvoří profesové – patres (profesi) quatuor votorum (solemnium). Před tím, než dosáhli tohoto stupně museli mít ukončené studium teologie a býti vysvěceni na kněze, býti starší 25 let a být v řádu minimálně 7-10 let. Třetí probace trvala jeden rok, probíhala pod vedením instructor Patrum tertiae probationis a její náplň tvořila duchovní cvičení a praxe v duchovní správě. Byla zakončena složením čtvrtých slavných slibů. Konstituce počítaly, že bude profesů nejméně, nicméně praxe byla jiná – naprostá většina příslušníků řádu byli profesové, kteří ve výsledku zastávali všechny řádové funkce, z jejichž řad byl vybírán generální představený.⁵⁶

Poslední skupinou byli bratři koadjutoři (coadiutores temporales, v pramenech také označovaní jako fratres nebo fratres coauditores). Byli podřízeni všem duchovním. Po určité době strávené u Tovaryšstva měli možnost examen a veřejných slibů, čímž se z nich stali coauditores formati. Na svých postech setrvali mnohem déle než jezuité. Měli přímý dohled nad tiskárnou, pracovali kupříkladu jako kuchaři nebo lékárníci⁵⁷ (apothecarius).⁵⁸

Nejvyšším představitelem řádu je generální představený (praepositus generalis) nazývaný generálem, který je vázán poslušností pouze papeži. Je to jediný doživotní post v hierarchii. Pod ním jsou již zmínění asistenti a o úroveň níže provinciálové. V čele kolejí stojí rektoři. Všichni vysocí řádoví představení byli voleni na 3 roky.

Každý vyšší představený měl k ruce patera admonitora, jednoho až dva konzuly a socia, který mu měl být ku pomoci i praktické radě, ovšem neměl žádné pravomoci. Zástupcem představeného byl vicerektor nebo vicesuperior.

Agenti (agens/actor causarum) byli vyslanci u papežské kurie a na panovnických dvorech). Prokurátoři (procuratores) měli na starosti světské záležitosti řádu, nejvyšší byl generální prokurátor – každá provincie měla jednoho vlastního. Vizitátoři, kteří podléhali pouze generálovi, kontrolovali dodržování řádových regulí a dalších nařízení.⁵⁹

⁵⁵ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 10

⁵⁶ Tamtéž, str. 10

⁵⁷ Většina kolejí měla dobře zřízenou lékárnu, obstarávali i hlavní zdravotní péči, jen k vážným případům se zval externí lékař.

⁵⁸ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 11 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 57

⁵⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 14-15 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 54

Mnoho funkcí bylo označováno termínem prefekt. Například studijní prefekt (školský představený v koleji), praefectus ecclesiae (představený kostela), praefectus bibliothecae, praefectus typographiae (správce tiskárny) a další. Hospodářské záležitosti měl na starosti otec ministr a jemu byl podřízen ekonom (oconomus). Dalšími byli například knihovníci (bibliothecarius), kteří nemuseli být totožní se správci knihoven, totéž platí i pro archiváře.⁶⁰

1.3.2.4. Hierarchie řádových domů

Nejvýše se v hierarchii nachází profesní dům (domus professa). V každé provincii byl zpravidla jeden, nesměl mít světské statky a až na výjimky u něj nebyly školy. V čele stál praepositus domus professa. V Českých zemích byl v Praze na Malé Straně.

V každé provincii bylo několik kolejí (collegium), jimž sloužilo za vzor Collegium Romanum. Při nich byly zakládány školy (studia superiora a studia inferiora), kde byli vzděláváni jezuité i nejezuité. V čele stál rektor. Občas byly spojené se seminářem nebo s konviktem. Speciálními řádovými ústavami při kolejích byly domy první probace – noviciáty (domus primae probationis, noviciatus), v Českých zemích v Brně a domy třetí probace – terciáty (domus tertiae probationis), které se u nás nacházely v Telči a v Jičíně. Vedl je rektor, který tento úřad měl zastávat po tři roky a nebyl volitelný.⁶¹

Kolejím podléhaly rezidence (residentia), u kterých mohly být také školy ale jen nejnižší úrovně – elementárky. Představeným byl pater superior.

Nejnižší v systému byly misie (missio), které byly zřizovány většinou dočasně tam kde je byla potřeba, pobývali na nich průměrně dva až tři jezuité.⁶²

1.3.3. Misijní činnost

Nejnámějším jezuitským misionářem je František Xavierius, který působil v oblasti Asie za svatého byl prohlášen v roce 1622.

V prostředí Českých zemí působil mnoho jezuitských misionářů. Nejnámějším z nich je pravděpodobně nechvalně proslulý Antonín Koniáš (1691-1760). Tento muž

⁶⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 27-28

⁶¹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 12 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 252

⁶² BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 12

působil převážně ve východních Čechách a proslul pálením zabavených „kacířských“ knih (tuto tradici sdílel s protestanty a z celkového pohledu se všemi fanatiky bojujícími proti jinému smýšlení). Pravdou je, že nekatolické knihy nahrazoval knihami katolickými, často na vlastní náklady. Knihy, ač nevalné úrovně také sám psal. Od každé zabavené knihy byl v řádové knihovně uchováván ukázkový exemplář. Koniášovo, z hlediska badatelského, nejvýznamnějším dílem je *Clavis haeresim claudens et apperians* (Klíč kacířské bludy k rozeznávání otvírající, k vykořenění zamykající).⁶³

Druhým významným domácím misionářem je Albrecht Chanovský, jenž působil v západních a jihozápadních Čechách. Spoléhal na svou víru a sílu slova, odmítal veškeré násilné prostředky (kromě případů zabavování a likvidování nekatolických knih). Dalšími známými misionáři vzešlymi z našeho prostředí jsou Adam Kravařský a Matěj Burnatius.⁶⁴

---

⁶³ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 195-199

⁶⁴ Tamtéž, str. 124-129

2. JEZUITSKÉ ŠKOLSTVÍ A VZDĚLANOST V ČESKÝCH ZEMÍCH

2.1. Obecné poznatky o jezuitském školství

Základem jezuitského školství byly nejprve instrukce uvedené v Konstitucích. Při jejich vytváření vycházel sv. Ignác z především z vlastních zkušeností.⁶⁵

Od 8. 1. 1599 jsou z rozkazu generála Claudia Aquavivi, který vytvořil komisi pro sestavení *Ratio*, metody a způsoby vyučování kodifikovány v dokumentu zvaném *Ratio studiorum atque Institutiones scholasticae Societatis Iesu* (Studijní řád), který zůstal prakticky beze změny po celé fungování řádu. Na jeho vzniku mají podíl kupříkladu sv. Ignác, Jacobus Laínez, Hyeronimus Nadal, Ioanes A. De Polanco a další.⁶⁶

Tento dokument obsahuje nařízení personálního uspořádání. Jsou tedy řazeny dle té funkce, která má jejich provádění zajišťovat. Obsahuje instrukce prakticky ke všemu, co se týká chodu a fungování škol. Přináší instrukce ohledně organizace školy jako celku, výběru a ustanovování učitelů, přijímání žáků a jejich oceňování během studia, dále pak obsahuje instrukce k celoškolským aktivitám jako jsou mariánské kongregace, divadelní představení. V pravidlech pro vyšší školy jsou instrukce pro prefekta a obecně všechny vyučující, konkrétně pro profesory teologie a filosofie, které jsou řazeny hierarchicky od profesora biblistiky (professor Sacrae Scripturae) po profesora matematiky (professor mathematicae). V pravidlech pro nižší školy je podrobný popis náplně výuky v jednotlivých třídách, řád pro skládání zkoušek (Scribendi ad examen leges) a oceňování za studijní výsledky (leges praemiorum). Je zde určena maximální velikost tříd 80 žáků. Při překročení je nutné zřídit paralelní třídu (což ovšem v České provincii nebylo dodržováno, k dělení tříd docházelo až když počet žáků výrazně překročil stovku). Dalšími instrukcemi jsou nařízení týkající se řádových i externích studentů a pomocného personálu (bidelli) a instrukce pro organizaci, řízení a činnost tzv. *akademií*, jichž se pod vedením zvláštního praefekta účastnili studenti jednotlivých stupňů škol.⁶⁷

Vrchní dozor nad školami vykonává provinciál, koleje vede rektor. Ani jeden z nich ovšem nemá přímý vliv na vyučování a řízení škol. Jednou z rektorových

⁶⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 61

⁶⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 66 a BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 19-20

⁶⁷ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 20-21, 70

povinností, která se více než škol dotýká studentů a měšťanů, je povinnost zřizovat zbožná bratrstva (congregationes) a pečovat o ně, především o Mariánské kongregace, které byly v období baroka velmi rozšířené.⁶⁸

Hlavní zodpovědnost za výuku ležela na bedrech školských prefektů (praefectus scholarum/studiorum). Pokud byla zároveň vyšší a nižší studia, byli prefekti dva: prefekt škol vyšších (praefectus studiorum superiorum) a jemu podřízený prefekt škol nižších (praefectus scholarum inferiorum/humaniorum). Pokud byla jen nižší studia, tak byl školský prefekt jen jeden. Jednalo se o nižší vedoucí funkci v řádu a ideálním kandidátem byl pravděpodobně dlouholetý úspěšný učitel rétoriky, např. Thomas Grismiller, Antonius Mangoldt. Kromě této funkce mohli mít i jiné řádové povinnosti (exhortátor, zpovědník). Jejich činnost spočívala v dohledu na řádný průběh výuky – pravidelné porady s jednotlivými učiteli, kontrola vedení záznamů o prospěchu studentů, vedení zkušebních komisí pro postup studentů mezi ročníky. Dále měli za povinnost být přítomni u zkoušek ke gradům, doporučovali vhodné kandidáty na profesory. V Klementinu se od roku 1585 nazývá studijní prefekt kancléřem.⁶⁹

Učitelé, kteří se rekrutovali výhradně z řad Tovaryšstva, byli podřízeni rektorovi a v ryze studijních věcech studijnímu prefektovi. Na školách se střídali. Rozložení učitelů dle věku a vzdělání vypadalo následovně: mladí členové Tovaryšstva přednášeli nejčastěji na nižších studiích (na gymnáziích) v nižších třídách, pokud scházeli učitelé působili magistři, kteří neměli dostudovanou filosofii. Na filosofické fakultě nejčastěji učili ti, co ji nedávno dostudovali. Jezuita odučil tři ročníky, pak buď odešel na jinou kolej, nebo pokračoval dále ve studiu na teologické fakultě. Ani profesori nepůsobili na fakultách dožitově, i když se osvědčili. V pokročilém věku jim byla přidělena méně náročná funkce (jakýsi důchod). Jedinými specialisty, kteří setrvali na jednom místě déle byli profesori matematiky.⁷⁰

Kariéru vyučujících lze rozdělit do čtyř skupin: první skupinou jsou ti, pro něž bylo vyučování krátkou a málo významnou epizodou v jejich životě (např. Tobias Streit, Maximilian Smerovsky), pro druhé to bylo poměrně dlouhé období, nicméně jejich životní dráze dominovala jiná funkce (např. provinciál Joan Roller). Třetí skupinou jsou

---

⁶⁸ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 61 a 132

⁶⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 61-62 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 252 a 256

⁷⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 251

ti, kteří se této dráze věnovali dlouhodobě nebo celý život (např. Joan Palcke, Joannes Wilde). Poslední skupinu tvoří ti, kteří v průběhu svého krátkého učitelského působení zemřeli.⁷¹

Mnozí studenti fakultu pouze „absolvovali“, to znamená že nezískali akademický titul, neboť ku příkladu pro výkon kněžského poslání nebyl a není vyžadován teologický doktorát. V případě gymnázia záleželo také na věku, sociálním postavení a volbě budoucího povolání. Opakování tříd bylo běžné.⁷²

Jezuité nepřišli s vlastním originálním systémem, nýbrž čerpali z osvědčených zdrojů. Tento systém byl ovlivněn dílem římského filosofa a rétora Quintiliana, italských humanistů Sadoleta a Vittorina de Feltre na které také navazuje. Inspiraci hledali i v pracích protestantských myslitelů jako jsou Melanchton (ku příkladu jeho zásada „moudré a výmluvné zbožnosti“) a Jan Sturm (iniciátor škol nového typu). Dále jej ovlivnil Juan Luis Vives, autor systému vycházejícího z Aristotela, Plútarcha, Platóna, Cicerona a z učení církevních otců.⁷³

Nejedná se o eklektickou pedagogiku. Převzaté zdroje, principy a myšlenky přetvářelo Tovaryšstvo tvůrčím způsobem k „obrazu svému“. Stejně jako jejich spiritualitě i jezuitskému školství byl blízký křesťansko-humanistický ideál.⁷⁴

Zároveň se jedná o scholastický pedagogický systém vyznačující se vymezenými tématy a sevřenými předpisy. Velký ohled na předepsané autority měl za následek netvůrčí přístup, formalismus, memorování, což bylo později, ve druhé polovině 18. století kritizováno. I přesto se v tomto systému našel prostor pro rozvoj individuálních schopností a podchycení talentu žáků.⁷⁵

Jedním z nejvýznamnějších teoretiků výchovy 16. století byl člen Tovaryšstva Antonio Possevino. Kládl důraz na individuální vlohy, přirozené zájmy mládeže a jejich vhodné usměrňování. Navrhoval zadávání testů ke zjišťování intelektuálních

---

⁷¹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 65-67

⁷² Tamtéž, str. 70, 120

⁷³ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 255 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 61

⁷⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 61

⁷⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 255

předpokladů žáků, aby bylo možné rozlišit, zda patří mezi nadané nebo méně schopné. Z jeho díla *De cultura ingeniorum* čerpal J. A. Komenský.⁷⁶

Základem byla výuka jazyků, především latiny. Pro ni byly typické rysy formální výuky jazyka: výklad příslušné látky a následné opakování (*repetitio*), poté následovala čtvrthodina na dotazy.

Aby žáci dosahovali co nejlepších výsledků, bylo součástí výuky permanentní soutěžení, jehož výsledky byly většinou veřejné. Jednou z forem jsou *concertationes*. Jejich cílem je rozvoj disputačních schopností. Vyučující položí otázku, třída rozdělená na dvě skupiny diskutuje a učitel na základě použité argumentace přisoudí jedné z nich vítězství. Toto se běžně praktikovalo v gymnaziálních třídách, méně často v nižších třídách filosofie.⁷⁷

Tovaryšstvo dbalo na vzdělávání ducha i těla. Maje na paměti heslo „*mens sana in corpore sano*“ se měly střídát hodiny učení s hodinami odpočinku, kterými byla myšlena tělesná cvičení jako např. procházky, hra s míčem a šerm.⁷⁸

Velký mimoškolní ohlas si vydobyly disputace, deklamace a hlavně divadelní představení.

Jezuité byli vůči svým žákům poměrně benevolentní, zastávali se jich v případě rvaček nebo rušení nočního klidu.

Kladně hodnotí jezuitské školství i velcí odpůrci řádu jako jsou Voltaire a Lamartine. Voltaire označuje léta, kdy docházel do jezuitské školy, za ta nejkrásnější jeho mládí.⁷⁹

2.2. Historická fakta o působení Tovaryšstva ve školské sféře v Českých zemích

Jak již bylo uvedeno, sv. Ignác v roce 1556 vyslal 12 jezuitů do Prahy, kam byli pozváni českými katolíky a císařem Ferdinandem I. V hlavním městě Čech se usídlili v bývalém dominikánském klášteře sv. Klimenta, který jim zůstal až do zrušení Tovaryšstva v roce 1773.

Jezuité zahájili vyučování na školách V Klementinu 7.7.1556.⁸⁰

⁷⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 255 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 64

⁷⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 256

⁷⁸ Tamtéž, str. 255

⁷⁹ FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3. str. 494

⁸⁰ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 58

Jezuité se za dobu svého působení mezi léty 1556-1773 dokázali v Českých zemích uchytit na mnoha místech. V období před Bílou horou (1620) byly především s podporou šlechty založeny koleje s gymnázii v těchto městech: Český Krumlov (1584 s podporou Viléma z Rožmberka), Chomutov (zde kolej fungovala jen v letech 1589-1591 na pozvání Jiřího Popela z Lobkovic), Jindřichův Hradec (1594), Olomouc (zde vznikla kolej s gymnáziem a později s akademií⁸¹ v roce 1566), Brno (zde fungovala kolej s noviciátem a později přibýlo gymnázium), Kladsko (1597).⁸²

V pobělohorské době, kdy se Tovaryšstvo stalo jedním z nejvýznamnějších nástrojů rekatolizace byly založeny tyto domy: Jičín (1653 byla s pomocí Albrechta z Valdštejna založena kolej s gymnáziem), Profesní dům v Praze na Malé Straně (1625, taktéž s podporou Albrechta z Valdštejna), dále s Valdštejnovou podporou vznikla v roce 1628 v Zahání rezidence se školou, roku 1630 v Litoměřicích kolej s gymnáziem. Pomocí císařské fundace ze zkonfiskovaných statků byla založena kolej s gymnáziem v Kutné Hoře (1625/1626) a ve slezské Svídnici s podporou hraběte Michaela Adolfa z Althanu byly založeny řádové domy v Jihlavě (1624) a ve Znojmě (1624). V Praze byla druhá kolej založena v roce 1628 na Novém Městě pražském. V Hradci Králové byla roku 1629 založena kolej s gymnáziem a Seminářem sv. Václava⁸³

Další koleje, rezidence a misie, kde probíhala výuka jsou Klatovy (1636), Cheb (1650), Březnice (1650), Kroměříž (1636) – přesun do Uherské Hradiště 1646), Telč (1651), Hlohov (1624), Opava (1625), Vratislav (1638), Lehnice (1652), Opole (1668), při rezidencích – Bohosudov a Těšín, na misích – Břeh.⁸⁴

Ne všude se povedlo realizovat celá studia, především díky nedostatečnému personálnímu obsazení. Ku příkladu v Praze se učila filosofie jen dva roky a teologie se musela do roku 1616 obejít bez dogmatiky, v Olomouci nebyl stav o mnoho lepší. Na druhou stranu nižší studia prosperovala takřka bez výjimky.

Během první poloviny 18. století studuje na jezuitských ústavech průměrně 10.5 tisíce mladých mužů – 1800-2400 na universitách, zbytek na nižších školách (Čechy ½, Morava ¼, Slezsko ¼ celkového počtu).⁸⁵

---

⁸¹ Více v oddílu o vyšším jezuitském školství.

⁸² BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 58

⁸³ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 58-59 a KOLÁČEK, Josef. Úvod do kapitoly : Jezuitské školství. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 295-310. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 297

⁸⁴ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 59-60

⁸⁵ Tamtéž, str. 60-61

Největší gymnázia mají okolo 600 žáků, průměrný počet na gymnázium je 200-300 žáků, a nejmenší školy mají 150 žáků.

Mezi školami existovala jistá hierarchie od nejmenších po velké, což víceméně kopírovalo jejich vážnost a úroveň – od škol v Kutné Hoře, Jihlavě atp. přes Klatovy, v Praze u sv. Ignáce atp. po akademická gymnázia v čele s Klementinem. Dále je také patrné rozmístování vyučujících dle znalosti zemských jazyků.⁸⁶

2.3. Nižší jezuitské školství

Nejnižším stupněm, jehož cílem bylo zprostředkovat žákům přípravné znalosti jako jsou základy čtení, psaní a počítání, ale hlavně náboženství, byla elementárka. U tohoto typu dochází k nejednoznačnému označení, v některých pramenech se nazývala *classis elementariorum* jinde *parva schola*. Její žáci jsou pak *parvistae* nebo *abecedarii*. Učitel (býval nazýván *magister parvae scholae* nebo *ludimagister*) mohl, ale nemusel, být členem řádu, byla možnost nahrazení školami vedenými jinými řády, např. v Praze sestrami voršilkami, které se zabývaly výchovou a základním vzděláváním dětí obojího pohlaví. Školy tohoto typu také bývaly zřizovány u rezidencí.⁸⁷

Nižší studia, takzvaná gymnázia se latinsky nazývala *scholae studiorum inferiorum*. Dle *Ratiae studiorum* bylo maximálně 5 tříd (*rhetorica, humanitas et tres grammaticae*). Studentem se mohl stát jakýkoli chlapec, který splnil podmínky : absolvování triviální školy a jakési přijímací zkoušky. Třídy byly věkově nehomogenní – synové šlechticů a bohatých měšťanů byli nejmladší, neboť měli nejlepší možnost získání elementárního vzdělání, žáci z venkova byli starší (až o deset let).⁸⁸

První třída, *infima classic grammatica*, která byla obvykle rozdělena dle doporučení *Ratiae* na 1 a 2 roky (což se obvykle dělo vytvořením dvou oddělení v jedné třídě), se zabývala latinou. Cílem bylo získat základní slovní zásoba, naučit se celou morfologii a probrat úvod do syntaxe, což tvořilo první knihu a začátek druhé knihy *Gramatika* od Emmanuela Alvareze (*Emmanuelis Alvari e Soc. Jesu de Institutione Grammatica libri tres*), z řečtiny se učily základy – alfabeta, řecká jména a slovesa.⁸⁹

Cílem druhé třídy, časově 3. rok, jinak nazývané prostřední gramatikální třída (*media classic grammatica, zkráceně grammatica*), bylo naučit žáky celou základní

---

⁸⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 68

⁸⁷ Tamtéž, str. 57

⁸⁸ Tamtéž, str. 53, 68-70

⁸⁹ Tamtéž, str. 53

gramatiku, tj. po druhou knihu Emmanuela Alvareze kapitolou o figurata constructione konče. V řečtině se pokračuje v morfologii, k výuce se používá rodný jazyk.⁹⁰

Třída třetí, chronologicky 4. Rok, je pojmenována *suprema classis grammatica* a někdy též nazývána dle hlavního zaměření syntax. Studenti měli mít v té době dokonale zvládnutou latinskou gramatiku. V řečtině probírali syntax.⁹¹

Čtvrtá třída, 5. rok, poetika (jinak *humanitas, poetica*) byla zaměřena na rozvoj vyjadřovacích schopností (*eloquentia*). Žáci museli mít dokonale zvládnutou latinu po stránce gramatické i lexikální, mít určité historické vzdělání a dobrý všeobecný přehled. Metrika a základní rétorická pravidla se vyučovala dle učebnice Cypriana Soareze *De arte rhetorica libri tres*. Dále se četly úryvky Ciceronových řečí.⁹²

Pátá třída, rok 6., rhetorica měla za cíl přiblížit se v řečnickém umění k ciceronské dokonalosti (elegantní a úsporný styl jeho vrcholných řečí). K tomu mělo dopomoci studium pravidel z Ciceronových a Aristotelových děl, četba některých dramát Senekových (což vedlo k seznámení se s antickým dramatem) a četba děl historiků.⁹³

Počet tříd a jejich názvy se v jednotlivých provinciích lišily, jednotné bylo jen označení nejvyšší třídy (rhetorica) a jejich studentů – *rhethores* (jen ojediněle se nazývala *classis oratoria*). Například pátá třída byla většině Evropy známa jako *humanitas* nebo *classis humanitatis*, avšak v Rakouské a České provincii ji nazývali *poetica* a studenty *poesos*.⁹⁴

Důvodem, proč se rok a označení třídy liší, je, že třídy uvedené v *Ratiu* jsou chápány spíše jako stupně (*gradus*) než jako třídy v dnešním smyslu slova. Počet tříd a učitelů mohl být různý, množství se měnilo podle počtu žáků a z důvodu rozdělení látky nejnižší gramatické třídy na dva roky, což mělo za následek ve většině provincií ustálení gymnázia jako pěti nebo šesti třídního.⁹⁵

Třídy vedou „třídní“ učitelé označování jako *professores* nebo *magistri* (vedli gramatické třídy), poetiku učili buďto absolventi teologie, nebo nejlepší magistři (*gradus*), kteří vyučovali jeden rok. Učitelé rétoriky na tomto postu zůstávali poměrně dlouho a pedagogika se stala jejich životním posláním (příkladem je Henrikus Schatz, Joannes Roller nebo Thomas Grismiller).⁹⁶

---

⁹⁰ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 53

⁹¹ Tamtéž, str. 54

⁹² Tamtéž, str. 54

⁹³ Tamtéž, str. 54

⁹⁴ Tamtéž, str. 54-55

⁹⁵ Tamtéž, str. 57

⁹⁶ Tamtéž, str. 63-64

Učitelé museli absolvovat pedagogickou přípravu pod vedením zkušeného kolegy vybraného rektorem, aby se seznámili se způsobem výkladu, diktováním, známkováním atd., díky čemuž získali učitelskou aprobaci.⁹⁷

*„Konečně at' je s Boží pomocí ve všem pilný a příčinnivý a studentům at' se snaží pomoci, jak při četbě, tak v ostatních cvičeních. Nikým at' nepohrdá, stejně dobře at' se stará o studium chudých i bohatých a prospěch jednoho každého ze svých žáků.“*⁹⁸

Učitel měl tři úkoly: vést žáky ke zbožnosti, naučit je latině tak, jak ji ovládali Ciceronovi žáci, a udržovat ve škole pořádek a klid.⁹⁹

Výuku tvořily tři činnosti: seznámení se s novými informacemi, procvičování a prověřování znalostí. Délka výuky byla podobná jako dnes : Do školy se chodilo pět dní v týdu, jen výuka byla povolena maximálně po 4 dny.¹⁰⁰

Výklad (explicatio) trval 2 hodiny, v jedné se probírala teoretická pravidla a ve druhé přibyl nový úryvek z četby. Stejný prostor, jaký učitelé věnovali výuce, museli věnovat opakování. Důležitá byla též domácí příprava.¹⁰¹

Gramatikální třídy a metrika se učí podle učebnic jezuita Emanuela Alvareze – De Institutione Grammatica. Možné byly jiné doplňkové učebnice. V poetice se pracuje mimo jiné s *Versimilia humaniorum disciplinarum* (Nástin humanitních disciplín) od Bohuslava Balbína a využívali i jiné učebnice (A. Donatus – *Ars Poetica*). Obsahem výuky dějin (historia) byla především antika. V rétorice se učilo dle příručky Cypriana Soareze (což byla jakási kompilace z Aristotela, Cicerona a Quintiliana). Na výuku počtů nebyl kladen důraz, šlo jen o jednoduchou aritmetiku.¹⁰²

Literatura k četbě byla pečlivě vybírána a lišila se od provincie k provincii (podstatnou část tvořilo dílo Marca Tulia Cicerona, zabývají se také Caesarem, Valeriem Maximem, Liviem, Ovidiem, Senecou, čtou se Ezopovy bajky, spisy sv. Jana Zlatoústého, ...) a cenzura děl probíhala na základě obsahu podle vztahu ke katolickým

⁹⁷ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 76

⁹⁸ Tamtéž, str. 76 – Citace z *Ratio Studiorum 1599, Regulae Communes Professoribus classium inferiorum*

⁹⁹ Tamtéž, str. 76,78

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 76,141

¹⁰¹ Tamtéž, str. 77,83,85

¹⁰² BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 77,85,88 a SVATOŠ, Martin. *Nova et vetera. Rétorika na jezuitských gymnáziích a řečnická praxe v Českých zemích v 17. a 18. století*. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 877-891. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 880

křesťanským hodnotám. Ratio Studiorum určuje také způsob práce s textem a jeho odlišnosti mezi jednotlivými třídami.¹⁰³

Důležitou součástí výuky bylo zahrnutí divadelních prvků a také školské divadlo, jehož tradice byla rozvíjena katolickými i nekatolickými pedagogy (např. J. A. Komenským). Stejný přístup měli piaristé. Divadlo pomáhalo s rozvojem řečnických schopností žáků, s mravní a náboženskou výchovou a zároveň prezentovalo gymnázia na veřejnosti (proto docházelo k pečlivému výběru témat a kontrole zpracování).¹⁰⁴

Formami byly sobotní, týdenní a měsíční deklamace, rozsahem delší mimořádná cvičení a *academia*, což byla poloveřejná vystoupení žáků jednotlivých tříd s charakterem podobným cvičením a deklamacím.¹⁰⁵

Školské divadlo mělo mnoho forem (tragédie, komedie,...), na které měl každý autor příruček poetiky jiný pohled. Divadelní představení se konala na začátku školního roku. Texty her byly určeny jen k jednomu provedení, tudíž se jich zachovalo jen velmi málo a reprízy se až na výjimky – *Sub Ole Pacis* z Pražského prostředí – nekonaly. Autoři textů, které musely být schváleny (v případě hry při mimořádné události zapojen do schvalovacího procesu i generalát), byli třídní učitelé. Délka hry byla obecně 1-4 hodiny¹⁰⁶. Hry měly ustálenou strukturu: proluso/prologus po níž následoval vlastní děj (2-3 jednání *acti*, *partes*), hra byla zakončena epilogem. Jednotlivá jednání mohla oddělovat intermedia a interludia. V této době nebyl kladen takový důraz na kulisy jako na oděv.¹⁰⁷

Posuzování a hodnocení znalostí studentů je podobné současnému: existuje průběžná a konečná klasifikace. Ratio zná 6 stupňů hodnocení. Pro postup do dalšího ročníku byla důležitá zkouška, především z latiny, řecká nemusela být vůbec do celkového hodnocení započítávána.¹⁰⁸

---

¹⁰³ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 78-82 a SVATOŠ, Martin. *Nova et vetera. Rétorika na jezuitských gymnáziích a řečnická praxe v Českých zemích v 17. a 18. století*. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 877-891. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 879

¹⁰⁴ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 86-87

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 90-91,93

¹⁰⁶ dle FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3. str. 496 : délka 3-7h někdy až 3 po sobě následujících dny - pro významnější hosty (jako byl třeba francouzský král Ludvík XIV)

¹⁰⁷ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 94-102

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 120

Ve třídě existoval systém „třídních úradů“ a pomocníků učitele (magistratus, bylo možno jej získat na základě volby nebo za odměnu), jejich účelem byla podpora soutěživosti mezi žáky.¹⁰⁹

Základní povinnost studentů je dodržovat „školní řád“ – regula. Provinění proti němu mají být trestána s ohledem na jejich závažnost – od domácího úkolu navíc přes výprask (correctio; považován za krajní řešení, jen u nižších tříd) až po vyloučení, o němž rozhodoval rektor, který k tomu měl jako jediný pravomoc. Málo často udělovaným trestem bylo nechání žáka po škole. Vyučující nikdy nesměl používat urážlivá slova nebo skutky a musel oslovovat žáky jen jménem nebo příjmením.¹¹⁰

Studenti měli také nejrůznější náboženské povinnosti jako je docházení na hodiny náboženství (1x za týden), účast na mši svaté nebo ministrantská služba.¹¹¹

Stavba, ve které se nacházely prostory pro výuku měla být dle pravidel řádu „...ani přepychová, ani příliš nákladná, nýbrž jednoduchá, skromná a především funkční.“¹¹² Nové stavbě předcházela schvalovací proces se třemi instancemi. První byla dvanáctičlenná komise s architektem a někdy i sponzorem, následoval přes úřad provinciála a předs něj do stavební kanceláře generální kurie. Nižší škola, která potřebovala 6 tříd a sál na deklamace a školní divadlo (auditorium) obvykle čelila v zimě problémům s vytápěním (většinou nedostatek dřeva) a s osvětlením tříd.¹¹³

Výzdoba třídy se moc nelišila od té dnešní. Na čestném místě byl kříž, na stěnách se nacházely citáty antických autorů nebo nejlepší práce studentů.

Vyvěšení práce v atriu školy (affixio) bylo největší poctou, které mohl žák jezuitského gymnázia dosáhnout.¹¹⁴

2.4. Vyšší jezuitské školství

V Českých zemích existovaly v průběhu let 1556-1773 tři vrcholné vzdělávací instituce – akademie v Klementinu, Karlova universita a akademie v Olomouci, které v těchto letech byly založeny Tovaryšstvem, nebo se pod jeho správu dostaly vlivem událostí.

¹⁰⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5. str. 122

¹¹⁰ Tamtéž, str. 124-126

¹¹¹ Tamtéž, str. 126-128

¹¹² Tamtéž, str. 71

¹¹³ Tamtéž, str. 71,73-75

¹¹⁴ Tamtéž, str. 74,124

Příchod Tovaryšstva do Českých zemí měl pozitivní vliv i na protestantskou utrakvistickou Karlovu akademii ve smyslu zlepšení kvality výuky (díky vzniku konkurenčního prostředí).

V obou městech, v Praze i v Olomouci, fungovaly od druhé pol. 16. století filozofické a teologické fakulty se statutem obecného učení (*studia generale*). Na nich vyučovalo, působilo nebo studovalo mnoho osobností, jako například Edmund Campion nebo Václav Šturm.¹¹⁵

2.4.1. Akademie v Olomouci

Příchod jezuitů do Olomouce se zasloužil olomoucký biskup Vilém Prusinovský z Víckova. Během svého života věnoval koleji velkou péči, ale jeho brzká smrt v roce 1772 málem znamenala konec koleje. Nakonec musel dokonce zasáhnout papež Řehoř XIII.¹¹⁶

Kolej oficiálně vznikla v roce 1566, v tom samém roce byla zahájena výuka na nižších školách – gymnasiu, které se rychle rozvíjelo. V čele koleje stál rektor Hurtado Pérez. Členové koleje se kromě výuky na svých školách také věnovali přednášení na biskupském semináři, kde mladí muži studovali na řadové diecéšní kněží.¹¹⁷

V roce 1569 získalo Tovaryšstvo novou budovu koleje, což pomohlo prosperitě škol, ačkoli ty byly stále na úrovni gymnázia. Změna pčišla v roce 1576, kdy byla zahájena tříletá výuka filosofie. Výrazně této akademii pomohlo privilegium Rudolfa II. z roku 1581, které jí přiznávalo práva a výsady. Povoleny byly promoce a grady srovnatelné s jinými evropskými universitami. Konečně zde v roce 1582 vznikla teologická fakulta.¹¹⁸

V Olomouci existoval od roku 1578 významný papežský seminář zvaný *Collegium Nordicum*, odkud byly vysílány misie na sever a na východ Evropy. Byl založen Antoniem Possevinem.¹¹⁹

---

¹¹⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6, str. 60-61

¹¹⁶ KOUŘIL, Miloš. Počátky jezuitské akademie v Olomouci. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 329-337. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 329 a 332

¹¹⁷ Tamtéž, str. 330-331

¹¹⁸ Tamtéž, str. 331,333-334

¹¹⁹ Tamtéž, str. 334

2.4.2. Klementinská akademie do roku 1620

Na předcházejících stranách bylo o Klementinu a o jeho počátcích napsáno mnoho, v následujících pár odstavcích doplním některé další důležité informace. První z nich je, že grady se mohly udělovat všem studentům až po roce 1573, do té doby jen studujícím členům řádu. Druhým jazykem, který jezuité vyučují, je řečtina. Ta se zde učí od roku 1560.

V Klementinu v té době působilo mnoho osobností, z nich bych uvedl například Jana Ware (Warus či Varus), který sepsal *Historia foundationis cellegii Pragensis*, dále pak Baltazara Hostounského, který napsal česky pojednání jako *Historie o rozšíření víry křesťanské ve východních krajích, Pravidla Tovaryšstva Ježíšova a Výklad pravého podoboji způsobu přijímání*. Za povšimnutí stojí i to, že jeden z architektů rekatolizace, Vilém Lamormain v Klementinu studoval.¹²⁰

V Klementinu vzniklo matematické a fyzikální muzeum a observatoř. Jejimi správci byli přední matematici a astronomové filosofické fakulty jako jsou Jan Wendlingen, Mikuláš Krebs, František Zeno a Josef Stepling který ji spravoval i po zrušení řádu.¹²¹

2.4.3. Klementinum a Karolinum po roce 1620

V listopadu 1620 byla Karlova Universita z rozkazu Ferdinanda II. předána Tovaryšstvu Ježíšovu. Ze čtyř karolinských mistrů, aby mohl zůstat jen jeden konvertoval ke katolictví – Jan Kampanus Vodňanský. Zikmund Winter uvádí, že důvodem byla láska k akademii. Po tomto předání došlo k rekonstrukci čtyřfakultní university a od 1622 zde funguje právnická a lékařská fakulta, na nichž vyučují světští profesori.¹²²

Při předávání došlo k neshodě především mezi jezuitu, panovníkem Ferdinandem III. a arcibiskupem Harrachem. Důvodem bylo diametrálně odlišné pojetí úřadu kancléře, který dle starobylých zvyklostí a dokumentů z doby Karla IV. stál v čele universitní hierarchie kdežto na jezuitských universitách byl kancléř jako člen řádu podřízen rektorovi a zároveň zastával funkci studijního prefekta. Takovouto koncepci zařadilo Tovaryšstvo do Zlaté buly, jíž chtělo nahradit veškeré dosavadní listiny a

¹²⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. – 256, 262, 265-266

¹²¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 200

¹²² Tamtéž, str. 101

kteřou představili v roce 1624, což se arcibiskupovi, který tradičně zastával post kancléře, nelíbilo. Jádrem sporu bylo to, kdo má větší kompetence, zda papež nebo panovník.¹²³

První bod zlomu nastal v roce 1638 kdy Ferdinand III. odejmul Karolinum jezuitům, jimž zůstala pouze jejich akademie při Klementinu, kterou v té době pojmenovali jako Ferdinandovu universitu. Do čela Karolina jmenoval Ferdinand III. svého úředníka, protektora (protector studiorum).¹²⁴

V roce 1654 byly spory pod dohledem Ferdinanda III. rychle vyřešeny, universita znovu spojena pod názvem Universitas Carolo-Ferdinanda. Mezi oběma stranami nastala rovnoprávnost, rozhodující hlas patřil panovníkovi. Moc jezuitů nad vysokým učením se tím pádem notně zmenšila, ale monopol na teologické a filosofické fakultě jezuitům zůstal až do šedesátých let 18.stol.¹²⁵

V 18. století vykonával státní dozor na Karlo-Ferdinandově universitě superintendant Petr Theodor Birelli. Z jeho činnosti vzešlo memorandum o situaci na universitě, ve kterém poukazuje na závažné nedostatky, především kritizuje jezuitské fakulty. Problém vidí především v mechanickém diktování přednášek, požaduje omezení výkladu scholastických teorií a chce zkrátit filosofii ze tří na dva roky.¹²⁶

Na jeho popud se v roce 1712 poprvé schází komise, z jejíž činnosti vzešel návrh na zavedení výuky praktických předmětů jezuity, proti čemuž se jezuité pochopitelně brání. Po Birelliho smrti se nic nedělo a komise v roce 1716 zaniká.¹²⁷

První opravdovou změnu znamenají až studijní reformy Marie Terezie. V letech 1746-7 vzniká studijní řád pro právnickou a lékařskou fakultu, který na nich omezuje vliv jezuitů.¹²⁸

Úřad kancléře, který doposud vykonával pražský arcibiskup, nahrazuje protector studiorum, který je součástí státní administrativy. Do vedení jednotlivých fakult jsou

---

¹²³ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuité a reforma pražské university : Spory s kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 319-328. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 322 a 324

¹²⁴ Tamtéž, str. 325

¹²⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 33 a ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuité a reforma pražské university : Spory s kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 319-328. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 326-327

¹²⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 203 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 41-43

¹²⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 43

¹²⁸ KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada Publishing a.s., 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4. str. 82 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 47

v letech 1752-1754 na posty studijních direktorů dosazení státní úředníci, kteří mají za úkol dohled nad studiem a zkoušením, od roku 1755 jsou nadřazeni všem.¹²⁹

Tyto studijní reformy upravily formální uspořádání vysokého učení, zavedly předepsané učebnice, na školy přivedly nové úředníky jako státní dohled a přinesly pro jezuitu největší problém, kterým bylo dosazení nejezuitů na teologické fakulty. Těmi byli dominikáni a augustiniáni. Navíc v roce 1752 byla zkrácena filosofie na dva roky.¹³⁰

Po zrušení řádu v 1773 došlo k téměř úplné obměně profesorských sborů na filosofické a teologické fakultě. Na pražské universitě z jezuitů zůstávají matematici Vydra, Tesánek, Stepling a Zeno (měl na starosti observatoř a byl královským astronomem). Vysoké učení bylo z Olomouce v letech 1778-1782 na čas přesunuto do Brna, aby nakonec bylo suspendováno na pouhé lyceum.¹³¹

2.4.4. Výuka na jezuitské akademii

Tradiční náplní výuky jezuitské vysoké školy byla filosofie a na ni navazující teologie.

Délka studia filosofické fakulty měla být 3 roky. Názvy jednotlivých ročníků jsou převzaté z názvů stěžejních filozofických Aristotelových děl. Prvním je *logika*, která se vyučuje dle Porfyria a Aristotela (vychází se z jeho : Kategorie, První analytiky, Topiky a knihy O sofistických důkazech).¹³²

Ročníkem druhým je *fyzika*, která se vyučuje dle Aristotela (tentokrát se vychází ze spisů Fyzika, O nebi, O vzniku a zániku, Etika) a Jana z Hollywoodu a jeho *Sféry*.¹³³

Metafyzika je poslední ročníkem filosofie, ve kterém se mají probírat „otázky o Bohu a duchovním světě, které z větší části souvisejí se zjevnými pravdami“¹³⁴ Předepsanou literaturou je opět Aristoteles a jeho Druhá kniha o plození a Metafyzika.¹³⁵

¹²⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 47-48

¹³⁰ KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada Publishing a.s., 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4. str. 82 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 49

¹³¹ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 50 a ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 210-211

¹³² ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 258

¹³³ Tamtéž, str. 258

¹³⁴ 11. bod Pravidel pro učitele filosofie – Ratio studiorum in ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 258

¹³⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 258

K uvedenému náplni ročníků se připojovala etika a od roku 1729 se přidaly historické výklady. Vycházelo se z Aristotela a jeho vykladačů (Porfyros,...) a z části díla sv. Tomáše Akvinského, neboť jeho mylná mínění neuváděli.¹³⁶

Také se vyučovala matematika, a to konkrétně aritmetika, algebra, geometrie (u nás do 1618 jen základy algebry). Počátkem 60. let 18. století vzniká stolice vyšší matematiky.¹³⁷

V průběhu 60. let 18. století přibýly profesury montanistiky, krásných věd kde prvním z profesorů byl Karel Jindřich Seibt (1735-1806) což mělo velký význam pro literární a kulturní život v Praze neboť posluchačům představil německé básníky a německé a francouzské filosofy; politických věd a kameralistiky, ty však nebyly pod vedením jezuitů, vyučovalo se na nich německy a jednalo se o laické profesury.¹³⁸

Studium teologické fakulty mělo trvat čtyři roky. Na fakultě směli vyučovat jen starší jezuité a jen ti, kteří byli povoláni k profesorskému působení.

Vyučovala se *morální teologie* (kausistika), ve které se studenti dozvěděli význam svátosti, Desatera, smrtelných hříchů, čarodějnictví. Dále se studovala *polemická* (kontroverzní) *teologie*, která se zabývala výukou míst, kde se katolictví liší od jiných vyznání. Absolvování těchto dvou teologických disciplín stačilo farářům, katechetům a misionářům k výkonu pastorační činnosti.¹³⁹

Při výkladu Písma Svatého se probírala hlavně Vulgata, posluchač se dozvěděl něco málo z biblického dějepisu a zeměpisu.¹⁴⁰

V případě *spekulativní* (dogmatické) *teologie*, která se v Praze naplno vyučuje až po roce 1616, vycházejí ze Summy teologické od Tomáše Akvinského a ze Sentencí Petra Lombarda.¹⁴¹

Z lingvistických disciplín se vyučovala hebrejšтина; od roku 1755 se pořádaly přednášky orientálních jazyků.¹⁴²

Po roce 1750 se na teologické fakultě vyučovalo také církevní právo.¹⁴³

Na jezuitském vysokém učení bylo možno dosáhnout následujících gradů: Na filosofické fakultě *bakalaureátu* (kterého dosáhli studenti po 1. ročníku) a *magisteria*

¹³⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 258 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 108

¹³⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 111

¹³⁸ Tamtéž, str. 111 a 125-127

¹³⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 258-259

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 259

¹⁴¹ Tamtéž, str. 259

¹⁴² ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 76

¹⁴³ Tamtéž, str. 74

(po ukončení celé filosofie), *licenciátu*, později se nejvyšší stupeň nazýval také doktorátem. Na teologické fakultě se dalo dosáhnout *bakalureát biblicus* (po 2 ročnících studia) a *formatus* (po 3 ročnících, v Klementinu se uděloval častěji), *licenciátu*, *doktorát* (po všech čtyřech ročnících).¹⁴⁴

2.4. Osobnosti z řad Tovaryšstva Ježíšova České provincie

Některé významné jezuity jsem již zmiňoval, nicméně je daleko více těch, co si zaslouží, aby jejich jména byla zdůrazněna. Jde buďto o české jezuity, nebo o jezuity působící v České provincii.

Roderigo Arriaga (1592 – 1667) byl španělským filosofem a teologem který je nejvýznamnějším jezuitským myslitelem Českých zemí v 17. století. Přednášel nejdříve ve Španělsku na universitě v Salamance a Valladolidu. V Praze sepsal své dílo *Cursus philosophicus* a *Cursus theologicus* (Kurz filosofie a Kurz teologie).¹⁴⁵

Karel de Grobendoncq (1600 – 1672) byl profesorem teologické fakulty a jeden čas také děkanem fakulty v Praze. Působil jako vychovatel syna Pavla Michny a jako vychovatel Bernarda Ignáce z Martinic (pozdější nejvyšší purkrabí) kterého obzvláště nenáviděl Bohuslav Balbín. Proslavil se pracemi z oblasti morální teologie. Zaměřuje se také na teorii a praxi politického působení Tovaryšstva Ježíšova. Dalším jeho dílem je *De ortu et progressu spiritus politici* (O původu a prospěchu politického sebevědomí), nepřímá polemika s Machiavelliho dílem kde nesouhlasí s panovnickým absolutismem.¹⁴⁶

Emmanuel de Boye (1639 – 1700) byl profesorem filosofické a teologické fakulty a v letech 1687-1688 rektor university. Věnoval se práci misionářů české provincie – literárně zpracovával jejich životopisy.¹⁴⁷

Zikmund Hartmann (1632 – 1681) se věnoval se matematice.¹⁴⁸

Valentin Stansel (1621 – 1705) odešel z Prahy do Portugalska, kde vyučoval matematiku v Lisabonu a astronomii v Evoře. Působil 50 let v Brazílii. Z jeho díla jsou

¹⁴⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 262-263 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 79

¹⁴⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 112, 143-144 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 90

¹⁴⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 112, 144-146 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 91

¹⁴⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 146 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 91

¹⁴⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 121

nejvýznamnějšími jeho pozorování měsíce zaznamenané ve spise Propositiones selenographicae sive de Luna a jeho práce Uranophilus coelestis peregrinus, sive Mentis Uranicae per mundum siderum peregrinatis extasis.¹⁴⁹

Jakub Kresa (1648 – 1715) patřil k matematikům. Jeho nejvýznamnějším dílem je *Analysis speciosa trigonometriae sphaericae*, ve kterém se pokusil o propojení trigonometrie s analytickou geometrií. Od roku 1702 působil jako zповědník, učitel a duchovní rádce arcivévody Karla (pozdější Karel VI.).¹⁵⁰

Friedrich Wolff (1643 – 1708) byl profesorem spekulativní teologie v Praze. Sepsal komentáře k výkladu Bible. Zasloužil se o zřízení první slezské university ve Vratislavi v roce 1702, která byla nazvána *Universita Leopoldina*.¹⁵¹

Bohuslav Balbín (1621-1688) se narodil v Hradci Králové, do školy chodil k broumovským benediktinům. Zabýval se psaním dějin provincie a řádových domů. Sepsal *Miscallanea historica regni Bohemiae – Rozmanitosti z dějin Království českého*, dále pak příručky k výuce rétoriky, poetiky a teorie divadla – *Rukověť humanitních disciplín (Verisimilia humanitorum disciplinarum)*, která vyšla také v Lipsku. Výrazně ovlivnil své žáky. Dalším dílem je *Qvaesita oratoria* z roku 1677 a jde o výklad klasického i novodobého pojetí rétoriky. Choval velký obdiv k Janu Amosi Komenskému. Dalším jeho vlasteneckým dílem je *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemika*, jehož český překlad vznikl až v roce 1896.¹⁵²

Jan Kořínek (1626-1680) sepsal *Staré paměti kutnohorské*. Působil jako český kazatel.¹⁵³

Bedřich (Fridrich) Bridel (1619-1680) patří mezi nejznámější jezuitské básníky. Proslavil se díly *Život svatého Ivana a Co Bůh? Člověk?*.¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 146 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 121

¹⁵⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 146-147 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 122

¹⁵¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 148

¹⁵² ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 151-158; ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 122; SVATOŠ, Martin. *Nova et vetera. Rétorika na jezuitských gymnáziích a řečnická praxe v Českých zemích v 17. a 18. století*. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 877-891. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 881,882 a 885

¹⁵³ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 159 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 122-123

¹⁵⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 161-164

Kryštof Fisher sepsal příručku o vhodném hospodaření na nevolnických statcích *Oeconomia suburbana*.¹⁵⁵

František Haselbauer (1677 – 1756) sepsal hebrejský a chaldejský slovník a spis o gramatice těchto jazyků.¹⁵⁶

František Zelený (1721 – 1766) napsal učebnici hebrejštiny.¹⁵⁷

Leopold Tirsch (1733 – 1780) napsal další učební příručku k výuce hebrejštiny, která se dočkala třech vydání.¹⁵⁸

Theodor Onorati (Honorati-Moukaram) je nejezuitou z Libanonu který v letech 1755-1761 přednášel v Praze.¹⁵⁹

Josef Stepling (1716-1778) byl prvním studijním direktorem na Filosofické fakultě v roce 1752, čímž se ocitl ve složitém postavení, neboť byl vázán poslušností jak panovníci a arcibiskupovi, tak vlastnímu řádu. Věnoval se přírodovědecké práci a propagoval fyziku Isaaca Newtona. Byl to matematik, znal a podporoval některé novější filosofy, konkrétně Leibnize. Organizoval v Praze vědeckou činnost. Po Tereziánských reformách se stal direktorem filosofických (od roku 1753) později matematicko-fyzikálních studií (od roku 1763).¹⁶⁰

František Zeno (1713-1781) vyučoval matematiku v Praze a v Olomouci, zabýval se astronomií a algebrou. Studoval zkameněliny a je možné považovat jej za praotce české paleontologie.¹⁶¹

---

¹⁵⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 165

¹⁵⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 92

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 93

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 93

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 93

¹⁶⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 200 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 123-125

¹⁶¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 201

3. OSTATNÍ ŠKOLSTVÍ, KTERÉ NEBYLO V RUKOU TOVARYŠTVA

Na území Českých zemích v období, kdy zde Tovaryšstvo fungovalo, a na které se tato práce zaměřuje (1556-1773), do Bílé hory (1620) vedle sebe fungovala zavedená protestantská školská soustava a rozvíjející se soustava jezuitská, která se ovšem zaměřovala na vzdělávání bohatší vrstvy obyvatelstva a na sekundární školství. Vzniklý prostor (vzdělávání chudých) se snažili v pobělohorské době zaplnit Piaristé, nicméně v očích jezuitů byli konkurencí a tudíž pro ně bylo nesmírně obtížné se někde uchytit. Jedinou další konkurencí Jezuitům byli v té době benediktini v Broumově, minorité v Pardubicích a premonstráti v Žatci.¹⁶²

3.1. Církevní a městské školy

V místech, kde nefungovaly ani českobratrské ani piaristické ani jezuitské školy (pokud tam nějaké školy vůbec fungovaly) to byly školy středověkého typu, kde učitel byl nucen pracovat s každým žákem víceméně samostatně.

Zpočátku bylo školství výhradně v rukou církve – církevní školy byly dostupné jen chlapcům. Jednalo se o klášterní a katedrální školy (vycházející ze škol klášterních), které byly zaměřeny na zvládnutí sedmera svobodných umění (septem artes liberales). Další byly menší farní školy.¹⁶³

S rozvojem měst byly zakládány městské školy, které byly skoro v každém městě, byly praktičtěji zaměřené – orientované spíše na národní jazyk. Jednalo se o školy dětinské (zaměřené na elementární vzdělání a mateřský jazyk), nižší (minor) školy (učilo se tam čtení, psaní, náboženství a latinská mluvnice) a vyšší školy (partikulární), ze kterých se později stala gymnázia popřípadě lycea. Na nich se učí jen část toho, co se bere na universitě – slouží jako příprava na universitní studium (studium generale).¹⁶⁴ Většina těchto škol, které byly také pod správou Karolina, měla personální obsazení následující: dva až tři pedagogové, správce (rector), collega = conrector, nižší preceptor; toto obsazení záleželo na velikosti školy. Normální byla cyklická obměna učitelů (bakaláři z university) zhruba po dvou letech.¹⁶⁵

¹⁶² JŮVA, Vladimír. Historické konsekvence základní školy. In Maňák, Josef - Janík, Tomáš. *Orientace české základní školy*. Brno : Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3870-5, pp. 29-40. str. 32 a HORÁK, Josef; KRATOCHVÍL, Milan. *Nástin dějin pedagogiky*. Liberec : Vysoká škola strojní a textilní v Liberci, 1993. 121 s. ISBN 80-7083-127-8. str. 61

¹⁶³ JŮVA, Vladimír. Historické konsekvence základní školy. In Maňák, Josef - Janík, Tomáš. *Orientace české základní školy*. Brno : Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3870-5, pp. 29-40. str. 30 a HORÁK, Josef; KRATOCHVÍL, Milan. *Nástin dějin pedagogiky*. Liberec : Vysoká škola strojní a textilní v Liberci, 1993. 121 s. ISBN 80-7083-127-8. str. 18, 28

¹⁶⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 219

¹⁶⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 222; JŮVA, Vladimír. Historické konsekvence základní školy. In Maňák, Josef - Janík, Tomáš. *Orientace české základní školy*. Brno :

3.2. Protestantské českobratrské školství

Jednota bratrská (Unitas fratrum) vycházela z husitských vychovatelských tradic. Husité neměli vlastní vyšší vzdělání protože ho ani neuznávali. Veškerá výchova probíhala v rodině. Jejich kněží se odcházeli učit na protestantská učiliště v Německu až do konce 15. století kdy se začínali vzdělávat v bratrských domech.¹⁶⁶

Významným pedagogem z řad českých bratří, který působil u nás, byl Jan Blahoslav (1523-1571). byl to humanista, básník a historik, působil jako biskup a teolog. Jeho cílem bylo uvést v soulad humanistickou vzdělanost s učením Jednoty bratrské. Vytvářel česky psané učebnice. Jedním z jeho děl pojednávajícím o vzdělání je *Filipika proti misomusům* (odpůrci vyššího vzdělání), která oponuje tradičním bratrským názorů, dle kterých jsou vzdělání a věda křesťanovi nepotřebné. Pravděpodobně se podílel na vytváření učebnice a prvního českého slabikáře Gramatika česká. Součástí Kancionálu šamotulského je jeho teoretický spis Musica, knížka určená zpěvákům obsahující v sobě náležitě zprávy – o hudební výchově, do knihy Jakuba Jana Ryby poslední česky psaný spis o hudbě.¹⁶⁷

V Komenského době se Jednota Bratrská vyznačovala zbožným humanismem, vynikající kázní a úzkým životním sepětím jejích členů; byl kladen důraz na morálku, na vzdělání a jeho praktičnost.¹⁶⁸

To bylo v době, kdy již dobře fungovaly *bratrské školy*, navazují na Jana Husa a jeho ideál gramotnosti širokých vrstev lidu, kde počítal i se základním vzděláním dívek.¹⁶⁹

Nejnižším stupněm byly elementární školy zakládáné u bratrských sborů, kde se vyučovalo čtení, psaní, náboženství a duchovní zpěv. V nižších bratrských školách se učilo to co v elementárních a přibyla latina. Na vyšších bratrských školách (gymnasia illustria) se částečně vyučovalo sedmero svobodných umění, z jazyků latina, řečtina a hebrejština, neboť učení sloužilo jako příprava na universitu.¹⁷⁰

Sedmero svobodných umění, klasický základ středověkého základního universitního vzdělání se skládal z trivium (gramatika, rétorika – vede k praktickému

---

Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3870-5, pp. 29-40. str. 30-31 a HORÁK, Josef; KRATOCHVÍL, Milan. *Nástin dějin pedagogiky*. Liberec : Vysoká škola strojní a textilní v Liberci, 1993. 121 s. ISBN 80-7083-127-8. str. 28

¹⁶⁶ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s. str. 102-103

¹⁶⁷ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s. str. 103 a HORÁK, Josef; KRATOCHVÍL, Milan. *Nástin dějin pedagogiky*. Liberec : Vysoká škola strojní a textilní v Liberci, 1993. 121 s. ISBN 80-7083-127-8. str. 36

¹⁶⁸ KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada Publishing a.s., 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4. str. 12

¹⁶⁹ JŮVA, Vladimír. Historické konsekvence základní školy. In Maňák, Josef - Janík, Tomáš. *Orientace české základní školy*. Brno : Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3870-5, pp. 29-40. str. 31

¹⁷⁰ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s. str. 103

využití jazyka) a kvadrivium (aritmetika, geometrie, astronomie, hudba jako hudební teorie).¹⁷¹

Bílá hora znamenala zánik protestantského školství v českých zemích.¹⁷²

Bratrské školy jsou ceněny pro svou demokratičnost, péči o mateřský jazyk a národní cítění, ovšem jejich velkým nedostatkem je verbalismus a memorování.

3.3. Piaristické školství

Řád zbožných škol (Ordo scholarum piarum, zkráceně piaristé) provozovali školy všech stupňů, ačkoli se zaměřovali na nižší školství a zvláštní péči věnovali dětem z chudých poměrů. Na Moravu do Mikulova přišli v roce 1631, v Litomyšli fungují od roku 1640, avšak v Praze se dokázali uchytit až v roce 1752 (velký podíl na tom měl její první rektor Gelasius Dobner). Jejich školy byly nábožensky tolerantnější než jezuitské, ale na katolický katechismus byl kladen podobný důraz.¹⁷³

3.3.1. O řádu

V čele řádu stojí generál a jeho pomocníci – asistenti, kteří sídlí v Římě. Jim podléhají provincie (v jejichž čele je provinciál). Původně byly dvě provincie – provincie Cismontana (Itálie a Španělsko) a provincie Transmontana nebo Germania (země za Alpami) a později v roce 1751 se provincie Germania rozdělila na Rakouskou provincii a na Česko-moravsko-slezskou provincii.¹⁷⁴

Piaristé patří mezi aktivní šířitele barokní kultury, podporovatele mariánského kultu.¹⁷⁵

Řádovou filosofií a teologií se v průběhu 17. století stal tomismus (učení Tomáše Akvinského) který jim vydržel až do úpadku scholastiky, což je jeden z důvodů, proč jezuité neměli piaristy příliš v oblibě.¹⁷⁶

¹⁷¹ KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada Publishing a.s., 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4. str. 17

¹⁷² ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s. str. 104

¹⁷³ JŮVA, Vladimír. Historické konsekvence základní školy. In Maňák, Josef - Janík, Tomáš. *Orientace české základní školy*. Brno : Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3870-5, pp. 29-40. str. 32; ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 118-119 a GARKISCHOVÁ, Kamila. Působení piaristů v Berouně. In ČORNEJOVÁ, Ivana. *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha : Scriptorium, 2003. s. 14-24. ISBN 80-86197-49-2. str. 96, 98 a 108

¹⁷⁴ ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza : TEXTM Prievidza, 1993. 328 s. ISBN 80-85716-02-X. str. 29 a 67

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 127 a 176

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 207

Pro řád měly mimořádný význam knihovny, jejichž fungování bylo ošetřeno přísnými předpisy. V Českých zemích byly nejrozsáhlejší knihovny v Mikulově, Litomyšli a Lipníku nad Bečvou.¹⁷⁷

Z řad piaristů pochází množství vynikajících vědců a spisovatelů. Z matematiků a přírodopisců to je například Athanasius Langer (vlastním jménem Josef), který se zabýval výpočtem polohy Slunce a nebeských těles. Prosluli také jako dějepisci, kteří se v první fázi soustředili na budování análů jednotlivých kolejí a celé provincie, jako například Matěj Bartlicius (řádové jméno Bernardus a s. Philippo Nerio), který dosáhl mimořádných úspěchů jak v provincii Germania, tak v řádovém generálním archivu, a ve druhé fázi, kdy se zajímali o církevní dějiny – např. Jiří Nikl.¹⁷⁸

V našem prostředí byl nejvýznamnějším piaristou Gelasius Dobner (1719-1790), který působil jako první rektor pražské koleje. Je považován za zakladatele českého dějepisu a historiografie – dílo Slovanští orientace českých dějin.¹⁷⁹

Na Dobnera navázal František Mikuláš Voigt (1733-1787), který je považován za zakladatele české numismatiky. Dále se zabýval českou historiografií, kulturní historií. Narodil se sice jako Němec, ale v průběhu života se z něj stal velký český vlastenec.¹⁸⁰

3.3.2. Historie piaristů

Zakladatel řádu je Josef Kalasanský, který pocházel ze Španělska.¹⁸¹

Řád vznikl 18. listopadu 1621 pod oficiálním názvem *ordo Matris Dei sacri apostolatus ministerio scholarum piarum*, za účelem výchovy chudé mládeže, již se v té době v katolických zemích (Itálie a Španělsko) nikdo nevěnoval.¹⁸²

S rozmachem řádu v polovině 17. století nastala řádová krize hrozící až zánikem řádu, na níž měli aktivní podíl jezuité, protože se jim nelíbil rozmach jiného školství se zabývajícího řádu, který považovali za svou konkurenci.¹⁸³

V roce 1631 přicházejí piaristé na naše území nejdříve do Mikulova, poté se usídlují ve Strážnici a v Lipníku nad Bečvou.¹⁸⁴

---

¹⁷⁷ ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza : TEXTM Prievidza, 1993. 328 s. ISBN 80-85716-02-X. str. 221 a 224

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 235, 243-244

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 246

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 246-247

¹⁸¹ Tamtéž, str. 3

¹⁸² Tamtéž, str. 3

¹⁸³ Tamtéž, str. 4

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 4

Řád neměl snadný vstup na naše území, přišli na pozvání kardinála Františka Dietrichsteina, vlastníka Mikulovského panství (od roku 1621 gubernátora Moravy, který roku 1623 získal knížecí status, a tak se stal faktickým vládcem Moravy), který měl snahu z Mikulova vytvořit opravdovou jihomoravskou metropoli.¹⁸⁵

Do Strážnice byli pozváni v roce 1633 Františkem Magni, zde také leží počátek Piaristického noviciátu, který byl v roce 1634 přemístěn do Lipníka, kde fungoval až do roku 1870.¹⁸⁶

25. srpna 1634 došlo ke zřízení nové provincie Germania, čímž byla upravena organizační a správní struktura piaristů ve střední Evropě.¹⁸⁷

První kolej v Čechách založili v Litomyšli, kde jim pomáhal vliv pražského arcibiskupa Harracha. Druhou kolej založili ve Slaném, kolej v Praze založili až v roce 1752 zásluhou Joba Felixe Gelasia Dobnera.¹⁸⁸

Piaristické komunity v českých zemích od příchodu řádu roku 1631 do pádu jezuitského řádu v roce 1773 byly provincie Germania: Mikulov 1631, Strážnice 1633, Lipník 1634, Moravský Krumlov 1637-1658, Litomyšl 1640, Slaný 1658, Ostrov nad Ohří 1660, Kroměříž 1687, Kosmonosy (později Mladá Boleslav) 1688, Stará Voda 1690, Příbor, Benešov, Rychnov nad Kněžnou 1714, Bílá Voda ve Slezsku 1724, Bruntál 1731.¹⁸⁹

Česko-moravsko-slezská provincie: nově založené Praha 1752, Hustopeče 1757, Brandýs nad Labem 1759, Kyjov 1760, České Budějovice 1762, Moravská Třebová 1762, Nový Bor 1763, Most 1768, Beroun 1773.¹⁹⁰

3.3.3. Školství

Důvodem rozvoje piaristického školství v Českých zemích byly rekatolizační snahy arcibiskupa kardinála Harracha (Praha) a biskupa kardinála Dietrichsteina (Olomouc), zastánců nenásilné metody, jejíž cíle pomáhá školství naplnit nejlépe.¹⁹¹

V 17. století byly všechny školy založené církevní nebo světskou vrchností, jejímž cílem byla rekatolizace a ekonomický rozvoj plynoucí ze vzdělání.¹⁹²

---

¹⁸⁵ ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza : TEXTM Prievidza, 1993. 328 s. ISBN 80-85716-02-X. str. 7-9

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 15-16

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 17

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 20 a 69

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 29-30

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 67 - 77

¹⁹¹ Tamtéž, str. 95

¹⁹² Tamtéž, str. 96

Přinesli s sebou jednotný školský a kázeňský řád platný pro všechny jejich školy, i když mezi provinciemi byla určitá vynucená odlišnost způsobená odlišností v místních poměrech a v časových zvyklostech.¹⁹³

Systém obvyklý před třicetiletou válkou byl zachován (používali jej i jezuité), jen byl pružnější a tolerantnější.¹⁹⁴

První tři nižší třídy byly třída legentů, skribentů s volně připojenou třídou aritmetistů (minor a major), která brala základy latiny pro následující studium na gymnáziu. Gymnázium mělo 4 nižší gramatické třídy (parva, principia, gramatika, syntax) a 2 třídy humaniora (poezie a rétorika). Na gymnáziu se vyučuje latinsky.¹⁹⁵

Příkladem školní organizace může být Mikulov, kde bylo gymnázium a loretánský seminář nebo Strážnice, kde byla nižší česká škola (scholae bohemicae) a několik tříd gymnázia, dále pak například Lipník, kde byl především noviciát, školy až později, nejdříve nižší a poté gymnázium. V Moravském Krumlově byly nižší a vyšší školy, v Litomyšli byla přípravná škola a gymnázium, dále pak řádový filosofický ústav, ze kterého se později stal veřejný ústav s dvouletým studiem.¹⁹⁶

V systému hodností piaristického školství byl nejvyšším představitelem škol provinciál, sídlící většinou v Mikulově, představeným škol u jedné koleje byl rektor, vnitřní správu školy měl na starosti prefekt. Učitelé, kteří byli členy řádu, pro nižší stupeň bývali nazýváni magistry, pro vyšší stupeň profesori. Podobně jako jezuité setrvali na jednom místě průměrně jeden až dva roky. Příprava na učitelství začínala již v průběhu noviciátu, bylo nutné vzdělávat se v průběhu celého života, aby byli ve svém oboru zůstali na výši.¹⁹⁷

Do školy byli přijímáni žáci starší sedmi let. Ve třídě se musela zachovávat kázeň, tělesné tresty se ukládaly jen při těžkých proviněních a na rektorův příkaz, obecně se používaly mírné a nenásilné metody.¹⁹⁸

Pevné učební osnovy měli piaristé teprve až v roce 1694.¹⁹⁹

Podstatou výuky v prvních třech třídách (trivium) bylo dokonalé ovládnutí čtení českého nebo německého textu, psaní a počítání. Výuka probíhala v mateřském jazyce,

---

¹⁹³ ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza : TEXTM Prievidza, 1993. 328 s. ISBN 80-85716-02-X. str. 99

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 96

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 96

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 96-98

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 99, 104 a 110

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 100

¹⁹⁹ Tamtéž, str. 100

čímž přispívali k uchování českého jazyka v pobělohorské době. Zároveň probíhala příprava pro gymnázia.²⁰⁰

Na gymnáziu se vyučovala latina, jako učební pomůcku používali Canisiův katechismus. V posledních dvou třídách měli mít dokonalou pasivní i aktivní latinu.

Ve vydaném školním řádu z roku 1662 nebyly pro nižší třídy uvedeny učebnice, ale pro vyšší třídy byly uvedeny knihy, které lze jako učebnice používat. K výuce byla využívána jezuita upravená *Janua Linguarum* od Komenského.²⁰¹

Již ke konci 17. století se vyučují i nezákladnější přírodopisné, zeměpisné a dějepisné informace, což bylo spojeno s rozkvětem přírodních věd v 18. století.²⁰²

Výsledky výukového procesu byly prezentovány nejen při pololetních a závěrečných zkouškách, ale i deklamacemi, dialogy a hrami při nejrůznějších příležitostech, což dokládá význam divadla jako výchovného, propagačního a reprezentativního prostředku. Vedení řádu mělo ke školskému divadlu nejprve negativní vztah, nicméně po roce 1658 bylo povoleno i díky jezuitské praxi.²⁰³

Piaristé si byli vědomi významu hudebního vzdělání jako součásti obecného vzdělání (vyučovali vokální a instrumentální hudbu), ovšem s tereziánskými reformami došlo k omezení výuky hudby.²⁰⁴

Do poloviny 18. století se obešlo piaristické školství bez zásahu státu. Pružný rozsah učiva umožňoval kantorovi modifikovatelnost dle vlastního uvážení a možností žáků. Od poloviny 18. století v době osvícenství, které kladlo důraz na občana prospěšného státu – ne dobrého křesťana, si byli piaristé vědomi narůstajícího tlaku na změnu obsahu učiva.²⁰⁵

V důsledku školských reforem v roce 1770 došlo ke snížení počtu i piaristických gymnázií v Čechách a na Moravě.²⁰⁶

Přínosem piaristického školství je základní vzdělávání mládeže, o kterou se nikdo jiný nestaral, nezáleželo na majetku, původu a vyznání.²⁰⁷

---

²⁰⁰ ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza : TEXTM Prievidza, 1993. 328 s. ISBN 80-85716-02-X. str. 101

²⁰¹ Tamtéž, str. 101-103

²⁰² Tamtéž, str. 103 a 110

²⁰³ Tamtéž, str. 104, 138-139

²⁰⁴ Tamtéž, str. 104, 172 a 182

²⁰⁵ Tamtéž, str. 110-111

²⁰⁶ Tamtéž, str. 111

²⁰⁷ Tamtéž, str. 121

3.4. Universita Karlova – Pražská universita

Od 16. století do roku 1620 jde o protestantskou universitu.²⁰⁸

Karolinum spravuje městské latinské školy, jimž je formálně i právně nadřizena. Na nich vyučují bakaláři – absolventi university, kteří i když nejsou studenty, jsou stále členy akademické obce.²⁰⁹

Utrakvistické školství funguje téměř ve všech svobodných královských městech, v řadě měst poddanských, v některých nevelkých městečkách a na pár vesnicích. Pod správou Karolina je zhruba 125 škol, což je jedna z nejhustších školských sítí v evropském kontextu ve své době.²¹⁰

Od konce 15. století na univerzitě funguje jediná artistická fakulta, která má nízkou úroveň, nejhorší stav byl po roce 1618, kdy se přednášky konaly jen sporadicky.²¹¹

Jedněmi z posledních rektorů protestantské university byli Martin Bacháček, Adam Bystřický a Jan Kampanus. V době jejich úřadování došlo k největšímu rozmachu školské správy před rokem 1620. Právě na její podporu tvořili a vydávali studijní řády a školské zákony: v roce 1575 řád Jana Hortensia, 1551 řád Jana Mathesia, 1575 řád žatecké školy, také řád Matouše Kolína z Chotěřiny a v roce 1586 řád Petra Kodocilla-Knížka z Tulechova *Ordo studiorum docendi atque discendi litteras in scholis civitatum regni Bohemiae et marchionatus Moraviae constitutus per universitate Pragensi*.²¹²

Martin Bacháček z Naumeřic (1539-1612) byl matematikem a astronomem. Přičinil se o rozvoj školství ve městech a podílel se na *obecném řádě školském*, který vydává Pražská universita roku 1598. Spolu s Mikulášem Troilem a Vavřincem Benediktem z Nedožier jej v letech 1607-1609 zdokonalují.²¹³

V období před Bílou horou byl humanismus víceméně doménou katolické šlechtické inteligence. Od 40. let 16. století se humanismus rozvíjí také na universitě – Matouš Kolín (Collinus) z Chotěřiny (1516-1566) pořádá přednášky z latiny, řečtiny a

²⁰⁸ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s. str. 103

²⁰⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 220

²¹⁰ Tamtéž, str. 221-222

²¹¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuité a reforma pražské university : Spory s kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 319-328. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 319 a ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 220

²¹² ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 223, 225 a ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s. str. 104

²¹³ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s. str. 104

z hebrejštiny. Přednáší také o klasických autorech a z moderní humanistické produkce využívá Erasmův *De ratione conscribendi epistulas*.²¹⁴

Výraznější vliv humanismu nastává až od 70. let 16. Století, kdy je patrné výraznější zaměření na antiku a její autory (Cicero, Aristoteles, Tacitus atp.).²¹⁵

Poslední rektor pražské protestantské akademie Jan Kampanus Vodňanský (1572-1622) byl uznávaným znalcem řečtiny a latinské poezie, kterou i přednášel. Dále také přednášel historii.²¹⁶

Jedním z předních profesorů této protestantské akademie byl Jan Jessenius (1566-1621). Byl to uznávaný filosof a lékař, který se proslavil veřejnou pitvou z roku 1600. Jako rektor (1617-1620) fungoval spíše jako reprezentant než vůdce.²¹⁷

Ve druhé polovině 16. století spolupracuje universita s tiskařem Jiřím Melantrichem Rožďalovickým.²¹⁸

Po příchodu Tovaryšstva Ježíšova do Českých zemí je patrná snaha o reformu university – chce obnovit právnickou, teologickou a lékařskou fakultu, nicméně reformy jsou neúspěšné.²¹⁹

Od roku 1618 je univerzita zcela ve službách protipanovnického odboje, což mělo za následek zákaz činnosti a 10. 11. 1622 bylo předáno Karolinum jezuitskému řádu neboť universita byla v centru rekatolizačních plánů.²²⁰

V letech 1622-1624 byla vybudována kompletní čtyřfakultní fakultní universita.²²¹

Protože o fakultách zabývajících se nábožensko-filosofickými tématy jsem hovořil v předcházející kapitole, zde se dále zabývám jen fakultami světskými.

Právnická fakulta vznikla takřka ihned po Bílé hoře v roce 1622. Její děkan vedl universitní soud.²²²

---

²¹⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 215, 227 a 229

²¹⁵ Tamtéž, str. 230 a 232

²¹⁶ Tamtéž, str. 237-238

²¹⁷ Tamtéž, str. 238-239

²¹⁸ Tamtéž, str. 245

²¹⁹ Tamtéž, str. 282-286

²²⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3. str. 286-288 a ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuité a reforma pražské university : Spory s kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 319-328. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 320

²²¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuité a reforma pražské university : Spory s kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 319-328. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 312

²²² ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 137 a 139

Před tereziánskými reformami v roce 1746 se na ní vyučovalo církevní kanonické právo, Kodex, Digesta a Instituce.

Významným profesorem té doby byl *Kryštof Kyblín z Waffenburgu*. Jeho spis *Tractatus novus de differentiis juris communis et Boemici* z roku 1663 je považován za stěžejní dílo diferenční literatury začínající usu modernu pandectarum. Dalšími byli *Jan Kryštof Schambogen* a *Václav Xaver Neumann*, který má zásluhu na přijímání přirozenoprávních teorií. Prvním originálním přirozenoprávním myslitelem v Praze byl *Mikuláš Ignác Königsmann*.²²³

Po reformách v letech 1746 až 1754 platil na právnické fakultě tříletý studijní plán.

V 1 ročníku se vyučovaly Instituce, základy přirozeného a národního práva, dějiny, zeměpis a pomocné vědy historické.

Ve 2 ročníku Digestia, Decretalia, církevní právo, veřejné a lenní právo a trestní a směnečné právo.

Ve 3 ročníku se vyučoval zbytek Digest a Decretalií a collegia practica, což byly přednášky z české soudní praxe.²²⁴

Dekretem v roce 1754 bylo prodlouženo studium na 5 let.²²⁵

V prvním ročníku se vyučují dějiny přirozeného práva soukromého, přirozené právo soukromé a Justinianovy Instituce.

Náplní výuky druhého ročníku byla první část Digest ve srovnání s právy v dědičných zemích a první část církevního práva.

Ve třetím ročníku druhá část digest s trestním právem a druhá část církevního práva.

Ve čtvrtém roce se učilo všeobecné právo státní a národní a lenní právo.

V posledním pátém ročníku se braly dějiny Říše římské národa německého, dějiny smluv (právo jednotlivých národů), což se dá považovat ze současného hlediska za zvláštní část mezinárodního práva.

V těchto letech ztrácí pražská právnická fakulta své přednostní postavení před vídeňskou školou, protože tam odchází osobití profesori.²²⁶

---

²²³ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 146

²²⁴ Tamtéž, str. 146

²²⁵ Tamtéž, str. 146-147

²²⁶ Tamtéž, str. 158-159

Akademické hodnosti udílené na právnické fakultě byly licenciát a doktorát a od roku 1730 přibyla hodnost doktora kanonického práva.²²⁷

Pro získání těchto gradů se skládal tentamen (což byla předběžná zkouška) a examen (zkouška vlastní). Poté následovala disputace a pak promoce. V roce 1755 byla tato praxe nahrazena čtyřmi rigorózními zkouškami po jednotlivých ročnících studia, následovanými písemnou zkouškou z veškeré probrané látky, disputace a promoce.²²⁸

Významnými profesory právnické fakulty byli *Rudolf Dodoneus*, což byl první profesor právnické fakulty, *Kryštof Kyblín*, jehož dalším ceněným dílem je *Tractatus novus de poenitentia et voluntatis mutatione in utroque iure* z roku 1669.²²⁹

Jan Kryštof Schambogen (1636-1696) navazoval na německý právní humanismus. Byl vysoce erudovaný a tvořivý. Sepsal tři důležitá díla: *Lectiones publicae in Divi Justiniani Institutionum juris quattuor libros* vydané roku 1695, *Tractatus in jus feudae* z roku 1695 a *Commentarius seu Lectiones publicae in Gregorii IX. Decretalium libros quinque* vydané posmrtně v roce 1699. Tato díla byla používána na říšských universitách.²³⁰

Dalším je *Václav Xaver Neumann z Pucholtze* (1670-1743). Byl vynikajícím učitelem, který vystřídal mnoho postů. Byl významnou politickou osobností a úspěšným právníkem, který mimo jiné pracoval na revizi zemského zřízení. Z jeho literární činnosti je nejvíce oceňovaná monografie *Tractatus de cambio* (Traktát o směnce 1715), jež přináší novátorský pohled na slušné evropské úrovni.²³¹

Mikuláš Ignác Königsmann (1688-1752) měl bohatou akademickou kariéru. V tezích z roku 1718 se zabývá úlohou státu a jeho povinnostmi vůči jeho obyvatelům a povinnostmi obyvatel vůči státu.²³²

Pro vývoj lékařské fakulty měla největší význam vídeňská škola, ve které byla zavedena klinická výuka v roce 1753 Gerhardem van Swietem. Do té doby byly pouze teoretické přednášky.²³³

Na karolinské lékařské fakultě byly nevyhovující poměry – přílišná teoretičnost a absence praktické části. Byly podávány stížnosti, nicméně změna přišla až v roce 1747

---

²²⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 148-149

²²⁸ Tamtéž, str. 148-149

²²⁹ Tamtéž, str. 153-155

²³⁰ Tamtéž, str. 155-156

²³¹ Tamtéž, str. 156-158

²³² Tamtéž, str. 158-159

²³³ Tamtéž, str.165

díky nařízení shora a dalším reformám z roku 1754, které znamenaly zpřísnění dohledu nad výukou, zlepšení úrovně výuky a její praktický dopad – anatomie, chemie, botanika, dále díky rozšíření a zkvalitnění profesorského sboru a nová pracoviště.²³⁴

Profesoři byli od roku 1651 předpisy oprávněni k odbornému profesnímu dohledu v zemi, a to i nad těmi, které zatím nevyučovali: lékárníci, chirurgové, porodní báby.²³⁵

Délka studia je 5 let.²³⁶

Zpočátku existoval bakalaureát medicíny, avšak po roce 1690 byl zrušen a jediným gradem zůstal doktorát. Doktorská zkouška měla 3 části: teoretickou (tentamen), praktickou (examen) a veřejnou disputaci. Od druhé poloviny 18. století se tentamen a examen nazývají I. a II. Rigorosum.²³⁷

Do poloviny 18. století bylo studium koncipované teoreticky, poté bylo doplněno novými nebo nově koncipovanými přírodovědnými a experimentálními obory jako je fyzika, chemie, přírodopis a botanika a obory klinickými.²³⁸

Významnými osobnostmi lékařské fakulty této doby jsou například *Jan Markus Marci z Kronlandu* (1595-1667), který učinil některé objevy v optice a své poznatky z fyziky aplikoval v medicíně (například při měření tepu). Jeho díla poskytla základy k fyziologii mozku, embryogenezi a k novému pojetí původu epilepsie.²³⁹

Jakub Václav Dobřenský de Nigro Ponte (1623-1697) položil v českých zemích základy patologické anatomie.²⁴⁰

Jan Antonín Scrinici (1697-1773) pořádal v roce 1740 jako první přednášky z experimentální fyziky a chemie.²⁴¹

Jan Křtitel Boháč 1724-1768 patří mezi průkopníky české a světové elektrofyzioterapie a elektroterapie.²⁴²

---

²³⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 169-171

²³⁵ Tamtéž, str. 179-180

²³⁶ Tamtéž, str. 178

²³⁷ Tamtéž, str. 178-179

²³⁸ Tamtéž, str. 179

²³⁹ Tamtéž, str. 187

²⁴⁰ Tamtéž, str. 187

²⁴¹ Tamtéž, str. 188

²⁴² Tamtéž, str. 190

4. SROVNÁNÍ JEZUITSKÉHO A OSTATNÍHO ŠKOLSTVÍ

Vytvořit srovnání v celém časovém úseku, tj. od příchodu Tovaryšstva v roce 1556 až do jeho zrušení v roce 1773, je nemožné, neboť konkurenční proudy se během tohoto časového období měnily poměrně výrazně. Zlomovým bodem je rok 1620 – bitva na Bílé hoře. Protestantské školství je nahrazeno katolickým a jezuité v něm získávají majoritní podíl.

V období před rokem 1620 se v českých zemích úspěšně rozvíjelo českobratrské humanisticko-reformační školství řízené utrakvistickou Universitou Karlovou, především pak v poslední čtvrtině 16. století a v první čtvrtině století následujícího. To byla doba, ve které začali vydávat své školské řády Jan Hortensius, Martin Bacháček z Naumeřic a další.

Zatímco úroveň protestantského nižšího školství rostla, úroveň Karolina klesala. Úpadek je patrný od konce 16. století, kdy fungovala pouze jediná artistická fakulta. Nejhorší situace byla v letech 1618-1620, kdy se přednášky konaly pouze sporadicky a kdy universita sloužila jako centrum protipapanovnického odboje, což vyústilo v úvahy Ferdinanda II o jejím zrušení. Nakonec byla v roce 1622 předána Tovaryšstvu Ježíšovu.

Ač hlavním posláním Societas Iesu bylo missio a ne školství, tak právě školství bylo hlavní oblastí, ve které tento progresivní řád v Českých zemích vynikl. Před bitvou na Bílé hoře se jezuité zaměřovali na svou školskou soustavu, která se vcelku úspěšně snažila konkurovat českobratrské, po 1620 ji v podstatě nahradili. Důležitá byla také jejich správa Karlovy university a po sloučení Karolina a Klementina Karlo-Ferdinandovy university, která se za doby jejich vedení stala jednou z nejlepších universit ve střední Evropě.

V pobělohorském období se největší konkurencí Tovaryšstva stali Piaristé, řád, který měl pedagogickou činnost ve svém názvu. Řád s centrem v Mikulově dosáhl největšího vlivu na jižní Moravě. Do Prahy, srdce Českých zemí, se dostali více jak sto let od svého příchodu, v roce 1752. To byla doba, kdy osud přál Tovaryšstvu nejméně.

Pokud bych měl srovnat systémy školství tří majoritních organizací, je zřejmé, že největší rozdíl se nachází v oblasti konfese. Českobratrské školství bylo nekatolické, kdežto jezuité a piaristé byli katolickými řády. Z toho také vyplývá jaké náboženství bylo na školách vyučováno.

Další rozdíl je v přístupu k národnímu jazyku a jeho použití ve školství. Čeští bratři a piaristé vyučovali na nižším stupni v rodném jazyce a latina byla pro ně

předmětem zájmu až ve vyšších třídách gymnázia. Jezuité na tento jazyk kladli daleko větší důraz a ve vyšších třídách gymnázia se v latině vyučovalo. Vysokoškolská výuka probíhala v latině celá. To se začalo měnit v období po tereziánských reformách, kdy se na universitě objevuje výuka v němčině, jako je například montanistika nebo krásné vědy.

Za zmínku stojí i předmět zájmu, především však škol vedených zmiňovanými katolickými řády. Piaristé se zaměřovali především na chudou část obyvatelstva – šlo jim o vzdělávání mládeže, o níž se nikdo nestaral, nezáleželo jim na majetku, původu a často ani na vyznání. Jezuité se zaměřovali na bohatší syny měšťanstva a šlechtice.²⁴³

Přístup k metodám výuky je víceméně stejný, memorování informací a jejich následné opakování je základem všech tří. Oba katolické řády, ač v různé míře, užívaly ve výuce divadelních prvků. Jezuité více, piaristé méně. Pro oba řády to byl zároveň jeden ze způsobů jak se zviditelnit, neboť v té době byla jakákoli divadelní představení nesmírně populární. Divadlo mělo hlavně vzdělávací funkci, jak pro herce, tak i pro publikum. Obsah výuky se také příliš nelišil, všechny tři subjekty vycházely ze středověkého standartu sedmera svobodných umění a jediné, v čem lze najít odlišnosti je podíl přírodních věd a historie v obsahu výuky, kde jasně dominovali piaristé.

V tomto období žil velký českobratrský teoretik pedagogiky *Jan Amos Komenský* (1592-1670), jehož dílo nejvíce ovlivnilo až staletí následující, nicméně se některé jeho práce využívaly i v této době. Příkladem je jezuitská upravená a vydávaná *Janua linguarum reserata*, kterou kromě nich při výuce využívali i piaristé.²⁴⁴

Komenský sám nemohl dění v českých zemích přímo ovlivňovat, neboť po Bílé hoře byl v emigraci, kde také vznikla podstatná část jeho pedagogicky zaměřených knih.

---

²⁴³ ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza : TEXTM Prievidza, 1993. 328 s. ISBN 80-85716-02-X. str. 121

²⁴⁴ SOMR, Miroslav, et al. *Dějiny : školství a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 359 s. str. 41-42 a KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada Publishing a.s., 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4. str. 15

5. PŘÍNOS JEZUITSKÉHO ŠKOLSTVÍ A JEZUITSKÉ VZDĚLANOSTI

Jezuité a jejich školství přinesli českým zemím relativně velké množství změn, především reakčního charakteru. Angažovanost řádu v oblasti školství byla reakcí na rozvíjející se školství protestantské.

V Českých zemích byl až do svého zrušení v roce 1773 dominantním činitelem v oblasti školství pobělohorské doby, přesto měla jeho přítomnost výrazný vliv i v 16. století, především v oblasti vysokoškolské, kde založení 2 universit v Olomouci a především té v Praze (Klementinum) mělo za následek snahu o zlepšení výuky na utrakvistické akademii – mimo jiné obnovení lékařské a právnické fakulty, která se ovšem nesečkala s úspěchem, a na dobu, kdy se z Karolina stala opět universita se čtyřmi fakultami.²⁴⁵

Jezuitský školský systém byl v době svého vzniku velice inovativní a moderní, nicméně jeho neměnnost v průběhu staletí byla jednak důvodem úpadku kvality jejich vzdělávání a hlavně jednou z věcí, za které byl řád oprávněně kritizován a která se stala také jedním z důvodů, proč byl v roce 1773 zrušen.

Dalším prvkem, který v případě jezuitského školství stojí za povšimnutí a který byl již v této práci zmíněn, je přístup jezuitů k žákům. Jejich vlídnost a porozumění byla na jejich dobu vcelku výjimečná a i jejich nepřátelé, kteří však na jejich školách studovali, to ve svých pracích oceňují. Podobně benevolentně se chovali jezuitští kněží vůči obyčejným věřícím, což jim bylo ostatními řády vytýkáno.

Mnozí významní jezuité se starali o zachování české historie, byli velkými vlastenci pečujícími o český jazyk, což vcelku koliduje s pozdější dobou, kdy bývají vyobrazováni jako nepřátelé národního ducha. Příkladem je Bohuslav Balbín. Z řad Tovaryšstva také pochází významný český básník zmíněné doby Bedřich Bridel.

Členy Tovaryšstva Ježíšova lze považovat za předchůdce dnešní moderní orientalistiky, alespoň co se týče Českých zemí. Významnými jmény z počátků tohoto oboru jsou například František Zelený a František Haselbauer.²⁴⁶ Z těchto osob z církevního prostředí věnujících se v 17. a 18. století přírodním vědám, jich nejméně polovina pocházela z řad jezuitů. Ve srovnání s klasickými vědci nebylo cílem jejich

---

²⁴⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 60-61

²⁴⁶ Tamtéž, str. 147

bádání objevit novou skutečnost, ale dokázat platnost katolických křesťanských nauk ve světle těchto objevů.²⁴⁷

Přítomnosti Tovaryšstva na našem území lze vděčit za rozvoj architektury a za mnohé výjimečné dobové stavby. Do Čech přivedli dynastie stavitelů jako jsou Luraghové, Dientzenhofferové a další. I jejich sídla byla stavebně na výši, Klementinum samotné mělo jako první stavba v Praze na sklonku 16. století vodovod a kanalizaci. Při zdobení svých kostelů našli uplatnění malíři jako jsou Jan Jiří Heinsch nebo Karel Škréta. Odchovancem jezuitského školství byl také Šimon Brixí.²⁴⁸

Základem univerzitní knihovny a současným sídlem Národní knihovny je Klementinum a jeho knihovna, dědictví po jezuitěch. Počátky této jezuitské knihovny se datují do roku 1556, kdy řád přichází do Prahy. Knihovna, v jejímž čele stál praefectus bibliothecae, začínala s jedinou knihou a v polovině 18. století patřila k největším a nejpozoruhodnějším klášterním knihovnám ve střední Evropě. Po zrušení řádu bylo o knihovnu dobře postaráno. Byly do ní přestěhovány knihovny z ostatních působišť řádu. V roce 1777 byla dekretem spojena s knihovnou karolinskou, z čehož vznikla c.k. veřejná univerzitní knihovna. Před spojením měla jezuitská knihovna tři celky – Bibliotheca maior, minor a bibliotheca mathematica, v nichž byly knihy uspořádány podle fakult.²⁴⁹

Co považuji za podstatné ještě zmínit je to, že jezuité vydávali tiskem některá Komenského díla, která považovali za teologicky nezávadná. Jednalo se o Orbis pictus a Janua linguarum reserata, kterou prý podle jedné jezuitské učebnice J. A. Komenský napsal.²⁵⁰

---

²⁴⁷ GÁBOR, Pavel. Jesuitská identita a vztah k přírodním vědám – pohled zevnitř. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 647-660. ISBN 978-80-246-1755-8. str. 647

²⁴⁸ Např. ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6. str. 165-166,169

²⁴⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5. str. 208, 210-214

²⁵⁰ FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3. str. 527

SLOVO ZÁVĚREM

Cílem této práce, jehož jsem doufám dosáhl, bylo přiblížit působení katolického řádu Societas Iesu, u nás známého jako jezuité nebo Tovaryšstvo Ježíšovo, se zaměřením především na vzdělávání. Jde o řád, jehož primárním cílem není vzdělávání, ale missio – šíření katolické víry, u kterého hraje školství významnou roli, neboť mladí lidé jsou nejsnáze ovlivnitelní a logicky je školské působení nejefektivnější. Umožnilo řádu vychovat zástupy loajálních katolíků. Kromě toho se řád zaměřoval na skupinu obyvatel, která měla největší moc: panovníky, šlechtu a měšťanstvo. Obdobím, které bylo pro mě nejzajímavější a kterým se tato práce zabývá je doba od příchodu řádu do Českých zemí (1556) až po zrušení řádu v (1773). Řád byl sice v 19. století obnoven ale již nedosáhl svého vlivu a postavení jako v době, kdy pomáhal svými vhodnými radami panovníků řídit chod Evropy.

Pro srovnání a správné pochopení souvislostí bylo důležité uvést i další významnější subjekty zabývající se školstvím. Zpočátku se nabízelo srovnávat jezuitu s českobratrskou školskou soustavou, která se setkala se svým koncem v roce 1620, a později s největším konkurenčním řádem jezuitů, s piaristy. Srovnání bylo obtížné, neboť způsoby výuky a její obsah se liší víceméně jen v detailech, hlavní torzo zůstává stejné.

Z této práce vyplývá, že jezuité výrazně ovlivnili vzdělávání v Čechách, založili mnoho škol nižšího školství, universitu v Olomouci a po téměř dvě staletí řídili universitu Karlovu, z níž se pod jejich vedením znovu stal prestižní ústav. Dále také ovlivnili naši kulturu a architekturu.

Touto prací jsem se pokusil přinést text objektivně pojednávající o jezuitském řádu a trochu rozptýlit temný mrak, který okolo Tovaryšstva vytvořil předpojatý (a možná i nedostatečně informovaný) Jirásek, lidé nenávidící tento řád a hlavně ohavná socialistická diktatura utiskující náš národ po téměř padesát let. Nakonec jsem se i já sám dozvěděl o tomto řádu během své školní docházky jen samé negativní informace.

Tato práce nepokrývá všechno, co by bylo dobré zmínit. Výzkumy, které by z této práce vycházely, by se mohly zaměřovat na zmapování situace školství v tomto období do větší hloubky, neboť při psaní a hledání materiálů jsem zjistil, že informace jsou jen ve formě okrajové zmínky nebo úzce zaměřené práce. Komplexnější přehled prozatím neexistuje.

POUŽITÁ LITERATURA

Literatura primární

BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. první vydání. Praha : Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. vydání první. Praha : Mladá fronta, 1995. 246 s. ISBN 80-204-0471-6.

ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza : TEXTM Prievidza, 1993. 328 s. ISBN 80-85716-02-X.

ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy I : 1347/48-1622*. Praha : Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3.

ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Dějiny University Karlovy II : 1622-1802*. Praha : Karolinum, 1995. 285 s. ISBN 80-7184-050-5.

Literatura sekundární

FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů*. Vydání třetí. Praha : Rybka Publishers, 2006. 650 s. ISBN 80-86182-98-3.

JŮVA, Vladimír. Historické konsekvence základní školy. In Maňák, Josef - Janík, Tomáš. *Orientace české základní školy*. Brno : Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3870-5, pp. 29-40.

SOMR, Miroslav, et al. *Dějiny : školství a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 359 s.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s.

KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada Publishing a.s., 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

ČORNEJOVÁ, Ivana. Pobělohorská rekatolizace v Českých zemích : Pokus o zasazení fenoménu do středoevropských souvislostí. In ČORNEJOVÁ, Ivana. *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha : Scriptorium, 2003. s. 14-24. ISBN 80-86197-49-2.

GARKISCHOVÁ, Kamila. Působení piaristů v Berouně. In ČORNEJOVÁ, Ivana. *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha : Scriptorium, 2003. s. 14-24. ISBN 80-86197-49-2.

ČERNÝ, Karel. Jezuité a medicína. In ČORNEJOVÁ, Ivana. *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha : Scriptorium, 2003. s. 170-179. ISBN 80-86197-49-2.

HORÁK, Josef; KRATOCHVÍL, Milan. *Nástin dějin pedagogiky*. Liberec : Vysoká škola strojní a textilní v Liberci, 1993. 121 s. ISBN 80-7083-127-8.

RO TSAERT, Mark. Duchovní cvičení : základ ignaciánské spirituality. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 47-55. ISBN 978-80-246-1755-8.

KIECHLE, Stefan. Ignác z Loyoly : jeho postava ve své době. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 57-69. ISBN 978-80-246-1755-8.

ENDEAN, Philip. Ignatius, Authority and Conflict. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 71-78. ISBN 978-80-246-1755-8.

BEGHEYN, Paul. Petr Canisius: mystik a manažer – otec zakladatel Svatoklimentské koleje v Praze. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 193-205. ISBN 978-80-246-1755-8.

BRAUNSBERGER, Otto. Blessed Peter Canisius. *The Catholic Encyclopedia* [online]. 1911/2011, 11, [cit. 2011-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.newadvent.org/cathen/11756c.htm>>.

SVATOŠ, Martin. P.Franz Retz v České provincii Tovaryšstva Ježíšova. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 225-245. ISBN 978-80-246-1755-8.

KOLÁČEK, Josef. Úvod do kapitoly : Jezuitské školství. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 295-310. ISBN 978-80-246-1755-8.

ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuité a reforma pražské university : Sporys kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 319-328. ISBN 978-80-246-1755-8.

KOUŘIL, Miloš. Počátky jezuitské akademie v Olomouci. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 329-337. ISBN 978-80-246-1755-8.

GÁBOR, Pavel. Jezuitská identita a vztah k přírodním vědám – pohled zevnitř. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 647-660. ISBN 978-80-246-1755-8.

SVATOŠ, Martin. Nova et vetera. Rétorika na jezuitských gymnáziích a řečnická praxe v Českých zemích v 17. a 18. století. In *Bohemia Jesuitica : 1556-2006*. Praha : Karolinum, 2010. s. 877-891. ISBN 978-80-246-1755-8.